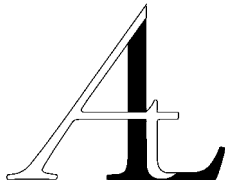

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X
e-I S S N 2 6 6 9 - 2 4 4 9

Archivum Lithuanicum 25

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 25

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2023

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

AKAD. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

PROF. HABIL. DR. *Pēteris Vanags* (kalbotyra / linguistics),
LATVIJAS UNIVERSITĀTE, RĪGA,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Wiesław Wydra* (filologija / philology,
knygos istorija / book history),
UNIwersytet Adama Mickiewicza, POZNAŃ

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Ona Aleknavičienė

Biblijos skaitiniai iš Jono Bretkūno *Postilės* ir jo *Naujojo Testamento*
Lozorius Zengštoko *Evangelijose bei Epistolose* (1612) ○ 9

Anna Helene Feulner, Frank Goymann, Wolfgang Hock, Otso Vanhala

Register im älteren Baltischen:

Die Postillen des Altlitauischen und Altlettischen ○ 41

Markus Falk, Felix Thies

Die christlichen Grundgebete im Altlitauischen I. Das *Ave Maria* ○ 89

Mindaugas Šinkūnas

1724 m. rugpjūčio 9 d. įsakas dėl tvorų
ir jo vertėjas Christophoras Heinrichas Wegneris ○ 115

Inga Strungytė-Liugienė

XIX a. antrosios pusės Prūsijos Lietuvos protestantų knygos
su giesmių melodijomis skaitmenimis ○ 159

Roma Bončkutė

Aleksandro Guagninio ir Motiejaus Strijkovskio kronikos –
Simono Daukanto šaltiniai ○ 181

Giedrius Subačius

Simono Daukanto 1846 m. spaudinio *Gyvatų didžiųjų karvaidų* ortografija.
Palimpsestinės raidės ○ 195

Jurgita Venckienė

Aušros (1883–1886) kalbos pokyčiai ir redaktorių kalbinės nuostatos ○ 271

Reda Griškaitė

Pirmieji posukiliminiai metai Lietuvos istoriografijoje: kaip archeologus
keitė slavistai ir folkloristai. Piotro Bezsonovo atvejis (1865–1866 m.) ○ 297

Recenzijos (Reviews)

Inga Strungytė-Liugienė

Recenzuojama: Ona Aleknavičienė ir Grasilda Blažienė (par.)

Povilo Frydricho Ruigio gramatika Anfangsgründe einer Littauischen Grammatik, 1747;

Ona Aleknavičienė, Grasilda Blažienė, *Povilas Frydrichas Ruigys*, 2020 ○ 373

Axel Holvoet

Recenzuojama: Jurgita Venckienė (par.)

Petras Avižonis, *Lietuviška Gramatikėlė (1898–1899)*.

Bibliotheca Archivi Lithuanici 12, 2022 ○ 381

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Vilma Bukaitė (sud., koment. ir rodykl. par.)

Jurgis Šaulys. Mano dienynas, 2022 ○ 385

Jurgita Venckienė

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

Aušros (1883–1886) kalbos pokyčiai ir redaktorių kalbinės nuostatos

Jonas Mačiulis-Maironis knygoje *Apsakymai apie Lietuvos praeigą* (Tilžė, 1891), parašytoje 1886-aisiais, nurodė lietuvių bendrinės kalbos pagrindu jau esant pasirinktą tarmę: „Išz tarmių iszrinkta paliko **Kauniszskē**, kuri yra dailiausė ir kurią jau daugumas szneka“¹. Kalbos etalonu jis laikė Antano Baranausko *Anykščių šilelį*² ir *Aušrą* (Tilžė, Ragainė, 1883–1886):

[A]tspaudinimas-gi vysk. Baranauskio „Anykščzių Szilelio“ yra tartum pradžia naujos eros arba laiko; tadą tai pasirodė ir pirmas lietuviszkas laikrasztis „Auszra“. Nū to laiko negana yra jeib’ kaip raszyti³.

1883–1886 m. išėjo 40 *Aušros* numerių. Leidinio kalba tapo pavyzdinė inteligentijai, ja remtasi leidžiant vėlesnius periodinius leidinius, o redakcijos pasirinkta pietinių vakarų aukštaičių (toliau – vak. a.) patarmė tapo bendrinės kalbos (toliau – bk) pagrindu. Petras Jonikas tvirtino, kad būtent „‘Aušra’ [...] pramynė rašomajai kalbai kelią, į kurią įstojo vėlyvesnieji laikraščiai ir spaudiniai“⁴. Tačiau jis pastebėjo, kad *Aušros* kalba dar nebuvo stabili, ir tai siejo su redaktorių kaita⁵.

Šiame straipsnyje aiškinamasi, kuo remiantis formuotas *Aušros* kalbos modelis, analizuojama, kaip ir kodėl jis keitėsi, kokią įtaką turėjo besikeičiantys redaktoriai. Tuo tikslu aptariamos jų nuostatos dėl kalbos modelio šaltinių, paskelbtos pačiame leidinyje ir paaiškėjusios iš egodokumentų. *Aušros* leidėjų pasirinktės pietinių vak. a. patarmės pagrindiniai, skiriamieji bruožai išlaikyti net ir keičiantis redaktoriams. Vis dėlto *Aušros* kalba nemažai įvairavo, o pokyčiai dabar padeda įvertinti redaktorių nuostatas ir jų realizaciją *Aušroje*.

1. REDAKTORIAI. Pirmame *Aušros* numeryje (toliau – A1 1883) nurodytas leidėjas Jonas Basanavičius (1851–1927), o A2–A4 1883 įrašytas redakcijos atstovas

1 [Mačiulis-Maironis] 1891, 181.

2 Baranowski, Weber 1882, 2–24.

3 [Mačiulis-Maironis] 1891, 182.

4 Jonikas 1933, 432.

5 Jonikas 1933, 418–432; Jonikas 1972.

Rytų Prūsijoje (toliau – RP), Ragainėje – Jurgis Mikšas (1862[?]-1903). *Periodinių leidinių lietuvių kalba (1823–1940) bibliografijoje* (toliau – PLB I) teigiama, kad pirmųjų keturių numerių redaktorius buvo Basanavičius (ir vėliau A9 1885–A4 1886)⁶. Jis pats yra rašęs, kad „visa raštiška medega“ ėjo per jo rankas, jis redagavęs pirmųjų septynių numerių rankraščius⁷. Joniko manymu, Basanavičius rūpinosi *Aušros* turiniu, bet nebūtinai ir redagavimo reikalais⁸. Kadangi A1–A4 1883 spaudą prižiūrėjo Mikšas⁹, tikėtina, kad jis tuos numerius ir redagavo bei skaitė korektūras¹⁰. Ir Jonas Bulota rašė, kad Basanavičius

į Ragainę atsiųsdavo daugiau ar mažiau spaudai parengtą svarbiausią, bet ne visą žurnalo medžiagą. J. Mikšui teko rūpintis numerio papildymu ir parengimu spaudai, rinkinio maketavimu, korektūra, spausdinimu, ekspedicija, atsakinėti į gausius laiškus¹¹.

Taigi kartu su Basanavičiumi A1–A4 1883 redaktoriumi laikytinas ir Mikšas.

1883-ųjų rudenį Mikšas išvyko iš Ragainės į Žemaitiją (pirmiausia Kalnųjus, pas Mečislovą Davainį-Silvestraitį)¹². A5 1883 kaip „Iszdavikas ir redakteris“ įrašytas Jonas Šliūpas (1861–1944) (A5 1883 152). Tokia informacija nurodyta ir PLB I¹³. Tačiau Jonikas yra pastebėjęs, kad medžiagą ne visada redagavo leidinyje nurodyti redaktoriai¹⁴. Vaclovas Biržiška ir Jonikas teigė, kad A5 1883 RP rūpinosi Martynas Jankus, o redagavo pats Basanavičius¹⁵. (Be to, Biržiška pabrėžė, kad redaguoti Jankus negalėjęs, nes „pats lig tol nieko nerašęs“¹⁶ – vadinasi, į leidybos darbus įėjo ir tekstų redagavimas.) Pats Šliūpas teigė redagavęs nuo A6 1883 (rugpjūčio mėn.)¹⁷. A5 1883 kalbos analizė patvirtina, kad ji artima Basanavičiaus bk projektui¹⁸.

Palikti Prūsiją Šliūpai liepta 1884-ųjų kovo 13 d.¹⁹, todėl jis skubėjęs parengti medžiagos būsimiems numeriams, kad leidyba nesustotų²⁰. Pats tvirtino *Aušrą* redagavęs iki A7/8 1884 (liepos–rugpjūčio numerio)²¹. Biržiškos duomenimis, redaktoriumi Šliūpas buvo iki A5/6 1884 (gegužės–birželio numerio)²². Iš kalbos ypatybių galima spręsti, kad ir dalies A5/6 1884 tekstų Šliūpas neberedagavo²³. PLB I nurodyta dar ankstesnė data: Šliūpą Mikšas pakeitęs nuo A4 1884²⁴. Pats Mikšas tvirtino, kad redaguoti jis vėl ėmėsi 1884-ųjų kovo pabaigoje²⁵. Domas Kaunas pasiklivė Šliūpo tvirtinimu, kad

6 PLB I 179.

7 [Basanavičius] 1903, 72–73.

8 Jonikas 1972, 160.

9 Biržiška 1932, 65; Totoraitis 1914, 237.

10 Dainauskas 1983, 720; Kaunas 1996, 97–98; Jonikas 1972, 160.

11 Bulota 1986, 110.

12 Kaunas 1996, 74–76. Tiksliai Mikšo išvykimo data nėra nustatyta, įvairūs autoriai mini skirtingas datas. Domo Kauno duomenimis, tai galėjo įvykti 1883-ųjų spalio pradžioje (Kaunas 1996, 71–72).

13 PLB I 179. Šliūpas A5 1883 redaktoriumi laikomas ir LE („Aušra“, 1953, 467).

14 Jonikas 1972, 160.

15 Biržiška 1933, 114; Jonikas 1972, 160.

16 Biržiška 1933, 114.

17 Šliūpas 1936, 27. Taip pat žr. Basanavičius 1903, 72; Vidmantas 1995, 32.

18 Apie Basanavičiaus bk projektą žr. Venckienė 2007, 30–32; Venckienė 2020, 6–10.

19 [Šliūpas] 1884, 362.

20 Šliūpas 1936, 24.

21 Šliūpas 1936, 27; taip pat žr. Basanavičius 1903, 72; Vidmantas 1995, 32.

22 Biržiška 1932, 115.

23 Venckienė 2007, 38–50, 106–111.

24 PLB I 179.

25 Mikšas 1903, 606.

prieš išvykdamas jis redakcijos reikalus perdavęs Mikšui, t. y. kad Šliūpą iš karto pakeitė Mikšas²⁶. Nors Basanavičius rašė, kad Šliūpui išvykus nuo 1884-ųjų gegužės iki 1885-ųjų rugpjūčio vėl redagavo Jankus, ir tik tada redakciją perėmė iš Žemaitijos sugrįžęs Mikšas²⁷, veikiausiai Jankų jis teminėjo kaip formalų redaktorių (A7/8 1884–A9 1885 Jankus įrašytas kaip už redakciją atsakingas asmuo RP).

Basanavičius rašė, kad Mikšas laikraštį redagavo „iki galui ‘Aušros’ berželyje m. 1886 m.“²⁸; Biržiškos nuomone, paskutinius du numerius rengė Juozas Andziulaitis-Kalnėnas²⁹. Veikiausiai ir čia Basanavičius Mikšą nurodė dėl to, kad jis įrašytas paskutiniųjų numerių (A5–A6 1886) atsakomuoju redaktoriumi (dar žr. 1 lentelę).

A numeriai	Redaktorius
A1–A4 1883	Basanavičius, Mikšas
A5 1883	Basanavičius
A6 1883–A5/6 (A7/8) 1884	Šliūpas
A5/6 (A7/8) 1884–A4 1886	Mikšas
A5–A6 1886	Andziulaitis-Kalnėnas

1 lentelė. *Aušros* redaktoriai

Jonikas svarbiausiais *Aušros* kalbos bei rašybos prižiūrėtojais laikė Mikšą ir Šliūpą; jie perrašinėję visus rankraščius, nes raidžių rinkėjai vokiečiai nebūtų surinkę neišklaidai parašytų lietuviškų tekstų³⁰.

A1–A5 1883 spausdino J. Albano ir Kristupo Kybelkos spaustuvė Ragainėje, A6 1883–A7/8 1885 – Otto von Mauderode’s spaustuvė Tilžėje, A9 1885–A6 1886 – Mikšo spaustuvė, buvusi irgi Tilžėje³¹.

2. AUŠROS KALBOS MODELIO ŠALTINIAI. *Aušros* redakcija, veikiausiai reaguodama į Juozapo Miliausko-Miglovaros užklausą dėl rašybos, A4 1883 jam skirtame komentare nurodė savo kalbos šaltinį: „Musu statraszas (tiesrasztis, ortograpija) yra Szeleiker’io pastatytasis“ (A4 1883 120). Kuriantis bk, sąvokos *rašyba* (*statraszas, tiesrasztis, ortograpija*) ir *rašomoji kalba* buvo vartojamos sinkretiškai ir čia turėta galvoje ne vien ortografija, bet ir kiti kalbos sluoksniai. Taigi redakcija buvo nusprendusi remtis Augusto Schleicherio *Handbuch der Litauischen Sprache* (Praha, 1856; toliau – *SchlG*), kurią puikiai vertino Basanavičius: „Yra tai auksztôs wertês darbas ir reikalingas dėl kiekvieno, kursai norėtu musu kalbą pažinti; gailu wien, jog iszpardūtas ir sunku yra gauti pirkt“ (A3 1883 87). Dar geresnės nuomonės jis buvo apie Frydricho Kuršaičio *Grammatik der littauischen Sprache* (Halė, 1876; toliau – *KG*): „P. Kurszaiczio gramatika daugel wietose taiso kliaudas ir dapildo aną Schleicher’io“ (A3 1883 87).

26 Kaunas 1996, 79; Kaunas 2021, 360; apie Mikšo pakvietimą žr. Šliūpas 1923, 13.

27 Basanavičius 1903, 74.

28 Basanavičius 1903, 74.

29 Biržiška 1932, 65; taip pat žr. Grinius 1947, 47.

30 Jonikas 1933, 425.

31 *PLB* I 179; Raguotis 1997, 33.

Daugiau užuominų apie kalbos modelio formavimą esama Jankaus atsiminimuose:

Laikraštis leidžiant buvo numatyta, kad Basanavyčius taisyks ir lygins visu rašyba, bet Basanavyčius vėl norėjo taisyti pagal Ožkabalių užgaidas, su visokiomis galuonėmis, kurios iki tol jokiam lietuviškame rašinyje nebuvo vartojamos³².

Vadinasi, Basanavičius, nors ir vertino *SchlG* bei *KG*, norėjo per *Aušrą* skleisti savo bk projektą, paremtą Ožkabalių šnektą. Mikšas, to paties Jankaus teigimu, „taisė pagal Kuršaičio ir Šleicherio taisykles“³³, t. y. rėmėsi *KG* ir *SchlG* arba (ir) kitame Jankaus rankraštyje minimu Kuršaičio leistu laikraščiu *Keleivis* (Karaliaučius, 1849–1880; toliau – *K*): „Mikšas taisė rašyba pagal Kuršaičio Keleivį“³⁴. Taigi atrodytų, kad sprendimas remtis viena kuria gramatika nebuvo priimtas arba jo nesilaikyta.

3. *AUŠROS ORTOGRAFIJA*. Raidynas yra pastebimiausias rašomosios kalbos sluoksniš³⁵, tad nenuostabu, kad *Aušros* skaitytojai šiuo klausimu reiškė savo nuomonę. Jau minėta redakcijos replika dėl rašybos Miliauskui-Miglovarai, o *A12* 1884 aiškintasi Antanui Kevličiui iš Šrensko („Antanui Kievl., Szr.“³⁶), matyt, siūliusiam remtis Antano Juškos darbais: „Antano Juszkos rasztai ira musu raszliavoje nepasakomos verczios. Butu geras dalikas jo rasziba priimti, vienok dėl nekuriu prizascziu tai dar neeina padariti“ (*A12* 1884 421). Joniko manymu, redakcijos minėta priežastis buvo mažaraščių ir apskritai daugumos skaitytojų konservatyvumas³⁷. Tačiau redakcija ortografijos reformų nevengė.

A4 1883 paskelbtas sprendimas remtis *SchlG*, tačiau *Aušroje* nebuvo šios gramatikos rašmenų <è>, <ë> [ie], <ž>; *SchlG* būdinga <û> įsivesta nuo *A2* 1883, <v> – nuo *A4* 1883; iki *A5* 1883 vartota <ł>, kurios Schleicheris nevartojo. Mikšas, Jankaus teigimu, rėmėsi *KG*, bet jos rašmenys <è>, <iè> [ie], <cž>, <ß> irgi nevirtoti, o jos <w> atsisakyta nuo *A4* 1883 (žr. toliau 3.6).

Galūnių rašyba *Aušroje* varijavo mažiau, bet ir redaktoriams autoritetinių darbų ortografija skyrėsi nedaug. Kaip *SchlG* rašytas *i*, (*i*)*u* ir priebalsinių kamienų nom. pl. -*ys* (*akys* *A4* 1883 96, *skiltys* *A6* 1886 163, išskyrus -*is* *A6* 1883–*A1* 1885), -*us* (*sunus* *A1* 1883 6, *A5* 1886 138); vardažodžių gen. pl. galūnė -*u* (*drusku* *A2* 1883 49, *vaikinu* *A6* 1886 188, išskyrus -*û* *A2*–*A4* 1883); iness. sg. ir pl. galūnė su -*e* (*lauke* *A1* 1883 12, *miszke* *A1* 1886 13; *kampuose* *A1* 1883 15, *Ožkabaliūse* *A12* 1885 379); veiksmažodžių cond. 3 -*tu* (*ikurtu* *A7* 1883 211, *naikintu* *A5* 1886 148). Tai būdinga ir Baranausko bk projektui, kuriuo sekė Šliūpas³⁸. Domėjimąsi Baranausko gramatika liudija ir jo laišakai. Aleksandrui Dambrauskui 1881-aisiais Šliūpas rašė:

32 Jankus 1935, 10.

33 Jankus 1935, 10.

34 Jankus [b. d.], 5. Apie Kuršaičio autoritetą Mikšui rašė Kaunas; jo teigimu, redaguodamas *A1*–*A4* 1883, Mikšas vadovavosi Kuršaičio mokymu, kiti redaktoriai jo irgi laikėsi (Kaunas 1996, 670).

35 Subačius 2005, 128–129.

36 Kauno ir Audronės Matijošaitienės parengtame „*Auszros*“ archyve publikuojamas Antano Kevliciaus laiškas Jankui, rašytas 1884-09-20 iš Szreńsko (Kaunas, Matijošaitienė 2011, 148–149).

37 Jonikas 1972, 227.

38 Jonikas 1933, 421; Jonikas 1972, 286.

prašitčiau pranešti man apie tai, ar K. Baranauskas nuo praėjusių metų padirbo iš naujo savo kalbamokslį, ar ne; jei jį partaisė, tai prašitčiau, jei turi parsirašęs tamsta ar kitas geras draugas, ir jei ira tai galimas daiktas, man tą parrašą atsiųsti³⁹.

Tiesa, *Aušroje* Šliūpas taikė ne visus Baranausko bk projekto ortografijos principus, pavyzdžiui, nesilaikė taisyklės nežymėti [č, dž] minkštumo prieš užpakalinės eilės balsius, *i* kamieno nom. pl. galūnėje rašyti *-ys*.

Vis dėlto *Aušros* ortografija nebuvo stabili, ji kito keičiantis redaktoriams.

3.1. <e>, <ē>, <ê> [ė]. Pirmaisiais *Aušros* leidimo metais varijavo balsio [ė] žymėjimas⁴⁰. A1 1883 [ė] žymėtas raide <e> (kaip ir [e]; *bedos* A1 1883 24, *negalejo* A1 1883 3, *sutwerimo* A1 1883 10). A2 1883 įsivestos dvi diakritinės raidės: <ē> (nom. pl. *aszarėlės* A2 1883 27, nom. pl. *didelės pilės* A2 1883 36, *garbė* A2 1883 50) ir <ê> kaip gen. sg. rodiklis (*garbės* A2 1883 33, *gentystės* A2 1883 26, *knygutės* A2 1883 25). Toks modelis Mikšo buvo nusižiūrėtas iš RP raštų, jis būdingas ir Jankaus minėtam Kuršaičio *K*, pagal kurį Mikšas esą redagavęs *Aušrą*⁴¹ (plg. paskutinio *Keleivio* numerio *Giminė* K13 1880 49, *turėti* K13 1880 52; gen. sg. *Garbės* K13 1880 50, *Kriķsczionyftės* K13 1880 49). Kauno teiginys, kad Mikšas „visiškai pripažino J. Basanavičiaus autoritetą ir idėjinę viršenybę“ ir „jausdamas kompetencijos stoka, medžiagos iš esmės netaisė“ (kitoje vietoje pridurta, kad „Mikšas šiek tiek taisė surinktos medžiagos kalbą“⁴²), neatrodo tikslus. Panašiau, kad Mikšas visai drąsiai papildė *Aušros* raidyną: įvedė <ē>, <ê>, <ô>, <û> (žr. toliau 3.2).

Nuo A6 1883 laikraštį redagavęs Šliūpas raidės <ê> atsisakė (plg. 2 lentelę).

A5 1883	A6 1883	A5 1883	A6 1883
<i>girtūklystės</i> 147	<i>draugistės</i> 164	<i>teviškės</i> 132	<i>tėviszkės</i> 180
<i>meilės</i> 124	<i>meilės</i> 159	<i>upės</i> 130	<i>upės</i> 170
<i>Ragainės</i> 130	<i>Ragainės</i> 165	<i>žemės</i> 124	<i>žamės</i> 154
<i>senovės</i> 129	<i>senovės</i> 163		

2 lentelė. Balsio [ė] žymėjimas gen. sg. galūnėje A5 1883 ir A6 1883

O <ē> įsivertino, vartota iki laikraščio leidimo pabaigos. *SchlG* ir *KG* rašmuo <ê> *Aušroje* nebuvo perimtas. 1885 m. keliuose straipsniuose gana nuosekliai vartota <ê> (pavyzdžiui, Šliūpo „Asilai ir darbininkai“ A7/8 1885 218–219 ir „Žvirblakregždžei“ A7/8 1885 219–220; plg. 1 pav.) rodo, kad A6 1883–A8 1885 spausdinusi Mauderodė's spaustuvė spaudmenį <ê> turėjo; todėl tikėtina, kad <ē>, o ne <ê> pasirinkta ne dėl spaustuvės galimybių.

3.2. <ô, û>. A2 1883 kartu su kilmininką rodančia diakritine <ê> įsivestos ir dar dvi raidės su skliauto formos cirkumfleksu – <ô, û>, jos irgi žymėjo kilmininką – <ô>

³⁹ Šliūpas 1881-11-16.

⁴⁰ Venckienė 2007, 106–107.

⁴¹ Jankus [b. d.], 5.

⁴² Kaunas 1996, 65–67.

Nesugrįžo pas mocziutę	Beržynėlyj' szlamszczia vėjas
Dukrelė isz lauko —	Po laukus skrajoja;
Iszbujojo į padangę	Pakelėjė laibą jievą
Kur debesei plauko.	Ik žemei linkezioja.

Garliavoje 4. gegužės m. 1885. m.

J. A. Kalnėnas.

Asilai ir darbininkai.

Vasaros metą žmonelei buvo iszėję į laukus ant darbo. O buvo tūmet szienapiutis. Žmonės piové szienelį ir linksmus buvo.

Tūmi tarpu netoli krumeliūse ganėsi 6 asilai, ir prie jų stovėjo piemeniukas, kurs birbynę turėdamas kaip kada ką norint birbindavo. Tiems tai asilams tulžis užsidegė priesz darbininkus: kam-gi jie piauna, girdi, žolę; kad jie jos nepiauna, tai mes bent geriaus gautumėme pasiganyti. Asilai isiszirdę nuėjo pas savo piemeniuką ant patarmės. Piemeniukas matydamas savo paklusnią bandą nusizėminant linksmai subirbino raudulingai apjūkiskzą giesmelę, o asilai pamislyjė, kad tai yra pergalinga karės muzika, pasistriūkeziodami bliaustėsi ir kerszyjo darbininku darbą į nėkus paversti. Susitaisę visi, piemeniukas ir tie 6 asilai, szulėmis nulėkė į pievą, žolę iszrynė, ir supiautą szienelį sutrypė ir iszkreikė į visas szalis. Ir sugrįžę namon linksminosi tardami: tai kad jau „muszome“, tai „muszome“, nėktūmet anie žmonelei nebeatgrįsz į pievą!

Bet apsigavo. Ant ryto darbininku skaitlius lauke pasidaugino. Iszkraipytą szienelį grėbleis sugrėbė, ėjo „valiodami dalgolį“ visi podraug szienelį piauti. O kaip savo darbą paibaigė, tai susigavę asilus įsikinkė į drangas, ir prikrovė vežimus liepė szieną vežti namon; o ans piemeniukas matydamas tokią atmainą liovėsi savo giesmutes birhyniūti — nės kas žino, tarė jis sav, ar nebus ir man taip pat kaip mano ganytiems asilams?

Ir taip parėjo. Kad perėjo metai, ant kuriu piemeniukas buvo nusamdytas bandą ganyti, ukininkas jį atleidė sakydamas: su asilais szneki, asilus keli priesz žmones, už tai ir darbo pjeszkokiesi tarp asilu. Ir piemeniuko nėkas nebeprisidė į darbą.

Taip tai ir mes, brolei Lietuvininkai, eikime kaip anie darbininkai dirbti savo tėvyniszkus lietuviszkus darbus, o musu

1 pav. A7/8 1885 218: <ē> ir <è> Šliūpo straipsnyje

„Asilai ir darbininkai“;

KAVB: Rsp 0 / Au-68

vienaskaitos, <û> daugiskaitos (<ô> *druskôs* A5 1883 129, *lygumôs* A2 1883 36, *seminarijôs* A4 1883 104; <û> *baugingû nelaimiû* A3 1883 69, *nekuriû pilekalniû* A2 1883 36). Šias raides Mikšas irgi nusižiūrėjo iš RP spaudos, jos vartotos ir Kuršaičio K. Basanavičiaus knygoje <ô>, <û> nebuvo, tad Mikšas jo vartosenos nepaisė.

A6 1883 redagavęs Šliūpas, keisdamas raidyną, šitų diakritinių kilmininko ženklų atsisakė, nes, kaip akcentavo Jonikas, jie buvo neįprasti Didžiajai Lietuvai⁴³.

3.3. <y>, <i> [i]. A1–A4 1883 ilgasis [i] žymėtas <y> (*gywa* A1 1883 3, *klausyk* A2 1883 25, *nusidyvyti* A4 1883 114), kaip ir *SchlG*⁴⁴ bei KG. A5 1883 daugiausia redagavo Basanavičius ir turbūt tik baigiant rengti numerį prisijungė Šliūpas. Šiame numeryje [i] ženklintas ne tik <y>, bet ir <i> (*gīvenančio* A5 1883 122, *gīvates* A5 1883 127, *narsibia* A5 1883 135, *pasakiti* A5 1883 147)⁴⁵. Redakcija šio numerio skaitytojus informavo apie rašybos įvairavimą:

Kadagi p. Mikšui atsitraukus, „Aušra“ ant greitųjų negalėjo rasti tam tikrą rėdiką, tai 5 numeris ties įsiųstais į redakcija, raštais atspaudintas labai išrodo šerpetūtas, jame sumaišitas ir raštas ir tarmes. Visi aulinkiniai⁴⁶ numeriai išeis taip nutaisiti, kaip priideri — nės rėdiku paliko Jonas Szliupas (A5 1883 149).

A6 1883 redagavęs Šliūpas rašmens <y> atsisakė: ir ilgasis, ir trumpasis balsis žymėtas <i> (*gīvenimo* A6 1883 153, *iszarditi* A6 1883 164, *teisibę* A6 1883 183). Jonikas šį pokytį siejo su Šliūpo ir Jono Spudulio rašybos principais⁴⁷.

Vėliau, 1884 m. viduryje, Šliūpą vėl pakeitęs Mikšas dar apie pusę metų išlaikė <i> [i], bet iš A5/6 1884 išspausdinto redakcijos atsakymo Antanui Kriščiukaičiui matyti, kad tai Mikšui nebuvo priimtina:

Teisibė, nepripratusiam prie dabarnikszcio „Auszros“ statraszo sunku skaititi neėsant nei jokio perskirimo tarp ilgojo ir trumpojo i, kuri balsė, a atitraukus, daugiausiai lietuviszkos kalbos žodžiūse randasi. Kad prie u nei jokio skiriaus nedaroma, tai cze nėko nekenkia, nės ta balsė retai musu kalbos žodžiūse tesiranda. Szvėzų, nepripras-tą žodį atrasdama kartais, nežinai nei ką pradėti, nei kaip jį isztarti (A5/6 1884 211).

Todėl nuo 1885-ųjų Mikšas gražino grafemą <y> (*gyvenimą* A1 1885 4, *mąstyti* A1 1885 17, *neteisybės* A2 1885 33).

3.4. <cz>, <č> [č]; <sz>, <š> [š]. Priebalsiams [č], [š] žymėti nuo A1 1883 pasirinkti tradiciniai DL ir *SchlG* digrafai <cz> (*Czekai* A1 1883 21, *sweczias* A1 1883 19), <sz> (*raszte* A1 1885 10, *szeszeliui* A1 1883 3). A5 1883, kuriame labai įvairavo ilgojo [i] žymėjimas, išspausdintas su diakritiniais rašmenimis <č> (*prabočû* A5 1883 133, *žalčei* A5 1883 124), <š> (*priešintis* A5 1883 122, *šiaudiniû* A5 1883 134)⁴⁸. Šio pokyčio inicia-

43 Jonikas 1972, 227.

44 *SchlG* buvo rašyta, kad <y> rodo ilgumą („y bezeichnet die Länge“ [*SchlG* 9]).

45 Venckienė 2007, 107.

46 *Aulinkinis* ‘paskesnis, tolesnis’ (LKŽe).

47 Jonikas 1972, 227.

48 Venckienė 2007, 107–108.

torius buvo Basanavičius, 1883 m. spalio 18 d. Jankui rašęs: „Vietoje – kaip rankraščiuose stovi sz tegul spaudina š, o vietoj cz – č“⁴⁹. A6 1883 redaktoriumi tapęs Šliūpas, nepaisydamas Basanavičiaus, sugrąžino ankstesnius digrafus <cz>, <sz>⁵⁰.

3.5. <ł>, <l> [l]. A1–A4 1883 kietajam [l] žymėti vartotos *SchlG* ir *KG* <l> ir tradicinė DL raštų <ł>, tik pirmoji dažnesnė. A1 1883 abi raidės vartotos pramaišiu pirmuose trijuose tekstuose: Basanavičiaus „Priekalboje“ (A1 1883 4 iš eilės: *kalbos, kalba, ilgai, kałba, bałsu, Słowenus, paklaustumem, słowenystes, kalbos, mokslą, iszkatos, mokšto kałbomis, ilgai, weikału, Laimingesnio, laiko, bełukuriuodami, reikalus*; taip pat *negaletu*), Baranausko „Lietuwôs senowês paminejime“ ir Andriaus Vištelio eilėraštyje „Lietuwiszkoji Kalba“. Kituose straipsniuose (ir Basanavičiaus) dominavo <l>, o <ł> visai reta (6× 12-oje puslapių).

A2–A4 1883 vartotos abi raidės <ł> ir <l>, bet ne pramaišiu, o skirtingo dydžio šrifto tekstuose. Pagrindiniu šrifto išspausdinti straipsniai turi <ł>, pavyzdžiui, A2 1883 Jurgio Zauerveino (Georg Sauerwein) „Kałbôs dalykuose“ (*kałboje* A2 1883 28, *mokšto* A2 1883 27), Miliausko-Miglovaros „Lietuwa“ (*kałba* A2 1883 35, *ptunksnos* A2 1883 35), Basanavičiaus „Apie senowes Lietuwos piles“ (*ptotas* A2 1883 36, *uzkłupę* A2 1883 41), Šliūpo „Simanas Daukantas, Lietuwôs rasztininkas“ (*mokslą* A2 1883 42, *weikałus* A2 1883 43), Basanavičiaus „Skruzdelių Atsilankymas“ (*łukuriudamas* A2 1883 44, *szłūta* A2 1883 44); taip pat korespondencija *Isz Lietuwôs*.

Tekstai su <l> išspausdinti mažesniu⁵¹ arba platesniu šrifto. A2 1883 tai buvo Vištelio „Regejimas“ (*Klausyk* A2 1883 32, *stebuklai* A2 1883 30), Prano Lipšto „Apraszymas žemes turtū“ (*mokslas* A2 1883 48, *ūla* A2 1883 47), Basanavičiaus recenzija Juliaus Lipperto knygai *Die Religionen der europäischen Culturvölker, der Litauer, Slaven, Germanen, Griechen und Römer in ihrem geschichtlichen Ursprunge* (Berlynas, 1881) (*weikałus* A2 1883 49) ir redakcijos atsakymai į skaitytojų laiškus „Gromatnyczia“. Vadinasi, redakcija norėjo raidės <ł> [l], bet tekstuose ne pagrindiniu šrifto <ł> stoką lėmė ribotos Mauderode's spaustuvės galimybės.

A5 1883 nuostatos pasikeitė – grafemos <ł> imta vengti, tai matyti iš tęstinių Basanavičiaus straipsnių A4 1883 ir A5 1883⁵² (žr. 3 lentelę).

A4 1883	A5 1883
„Apie senovės Lietuvôs piles“	„Apie Senovės Lietuvôs piles“
<i>labu</i> 99	<i>labai</i> 130
<i>laukūse</i> 98	<i>lauke</i> 130
<i>nelaimingus</i> 98	<i>nelaimingoje</i> 129
<i>nupłukdju</i> 99	<i>perplauktie</i> 131

⁴⁹ Jonikas 1972, 226.

⁵⁰ Jonikas 1972, 227.

⁵¹ Taip pat ir išnašos, pavyzdžiui, Basanavičiaus straipsnis „Skruzdelių Atsilanky-

mas“ išspausdintas su <ł>, o išnaša – su <l> (*nedailus, placzia, plaukdams, pulkai* A2 1883 47). Tokių atvejų esama ir daugiau.

⁵² Venckienė 2007, 108.

A4 1883	A5 1883
„Keli žodžei apie kolera“	„Keli žodžei apie Kolera“
<i>aplankyti</i> 112	<i>aplankitu</i> 140
<i>isziplatinus</i> 110	<i>platinasi</i> 140
<i>labai</i> 111	<i>labai</i> 139
<i>laike</i> 112	<i>laike</i> 141
<i>laukan</i> 113	<i>laukan</i> 139
<i>mėšlas</i> 113	<i>mėšlas</i> 139
<i>sėkloms</i> 111	<i>seklos</i> 142
<i>šiūmą</i> 113	<i>šiūmôs</i> 141
<i>vėmalai</i> 113	<i>vemalai</i> 142

3 lentelė. Priebalsio [l] žymėjimas tęstiniuose Basanavičiaus straipsniuose A4 1883 ir A5 1883

Nuo A6 1883, kai Šliūpas reformavo raidyną, <l> nebevertota⁵³. Mikšui vien tik <l> [l] irgi tiko, ji viena tevertota jo parankiniuose *SchlG* ir *K* leidiniuose.

3.6. <w>, <v> [v]. A1–A3 1883 rašyta tradicinė DL ir KG bei K raidė <w> (*Piewu* A1 1883 9, *wardais* A2 1883 55, *Wytautas* A3 1883 76). Basanavičiaus iniciatyva nuo A4 1883 <w> pakeista *SchlG* rašmeniu <v>⁵⁴ (*dvasē* A4 1883 90, *smarkavo* A4 1883 98, *Viešpatie* A5 1883 140). Skaitytojams (redakcijos žinutė skirta Miliausku-Miglovarai) paaiškinta: „Sąbalsis v, kursai paprastam dvigubam w isztarmėje lyginas, yra szime [sic!] numeryje įvestas, nės tokiu budu žodžei, kuriūse v randasi, susitrumpina (w antrą tiek vietôs užima nekaip v)“ (A4 1883 120).

3.7. <ž>, <ż> [ž]. A1 1883–A7/8 1885 priebalsis [ž] žymėtas grafema <ż>, kuri sutapo su KG (*SchlG* <ż>; *mažą* A7 1883 185, gen. sg. *žemes* A1 1883 3). Nuo A9 1885, kai iš Mauderode's spaustuvės Tilžėje persikelta į ten pat veikusią Mikšo, diakritikas <ż> pakeistas <^>⁵⁵, plg. <ż>: *mažo* A7/8 1885 196, *žydint* A7/8 1885 202, *žodžio* A7/8 1885 180; <ż>: *priežiuroje* A9 1885 276, *žingsniu* A9 1885 257, *žmonės* A9 1885 263, *žodžiu* A9 1885 273. Tikėtina, kad šio pokyčio galėjo siekti Basanavičius, su <ż> dar 1884 m. išleidęs *Oškabaliun dainas* (Tilžė, 1884), o 1885 m. knygas *Žirgas ir vaikas* (Tilžė, 1885) ir *Isz priežasties atradimo Lietuvoje raszyto akmens* (Tilžė, 1885).

3.8. <ū>, <uo> [uo]. A1 1883 dvibalsis [uo] žymėtas digrafu <uo> (*nuopelnus* A1 1883 5, *prapuole* A1 1883 9, *ruoszimes* A1 1883 7), o A2 1883 įsivesta *SchlG*, KG ir K diakritinė raidė <û>⁵⁶ (*jūkiasi* A2 1883 25, *nūbodžei* A2 1883 29, *szlūtą* A2 1883 44). A2 1883 dviraidis rašmuo <uo> liko tik antraštėse, išspausdintose didesniu šriftu, ir Miliausko-Miglovaros eilėraštyje „Lietuva“ bei pavieniuose žodžiuose, išspausdintuose paviru šriftu (plg. 2 pav.). Tokia pati <uo> ir <û> vartosena ir A3–A5 1883. Akivaizdu,

53 Venckienė 2007, 108.

54 Jonikas 1972, 226.

55 Venckienė 2007, 109.

56 Venckienė 2007, 109.

AUSZRA.

Laikrasztis, iszleidžiamas keliū Lietuvôs mylėtojų.

„Auszra“ iszveina Ragainėj 20. kožno mėnesio pormate knygutės dviarkuszinės. — Preke: ant metų arba 12 Nr. 2 m. = 1 rubl., ant 1/2 metų 1 m. = 50 kap. Atskirus Nr. 20 pf. = 10 kap. Apgarsinimai, spaustuwėj „Auszrôs“ priimami, kasztūja už kožna pusiau dalytą eilutę po 20 pf. = 10 kap. — Nū 1 liepôs m. gal „Auszra“ prie kožno ciecor. karal. pusto apsteliūjama buti.

Kalbôs dalykuose. *)

„Puse — daugiau už wiską.“

„Tai yr dywins žodis, tai iszmintings rokūtojis!“ — wiens arba kits musū skaitytojų su tikru apjuku szauks ir mus per paikus laikys. Tegul ir jūkiasi — tikt teisybę tur ansai, kurs užmanē szitą dywinąjį žodelį, „kad pusē daug daugiau yr už wiską“ — butent pagirtasis senasis Grykonū giesmininkas Hesijodas, gyvenęs į 800 m. pirm Kristaus.

„Puse — daugiau už wiską!“ Jieszkokim iszguldymo. Man rodos, buk asz wieną tą iszguldymą suradęs. Tai, idant ir taw parodyčiau, mieš skaitytojai, eiksz su manim ir kłausyk wieno papasakojimo.

Pirm kokio czėso, — bene per kaltybę anū brangiū žmoneliū, kurie wis nor sawo dywinąjē wiernybę ir sawo wokiszkaį „patrijotismą“ *tuomi*, rodos, paliecowoti, kad jie wisokius nekaltus ir tankei wierniausius žmones kaip neprietelius wokiszkosios waldziôs ap-

*) Wislab, kas cze sakyta apie wokiszkaį kalbą musū mokslinciose (szulėse), tą pat galima sakyti apie maskoliszkaį kalbą Lietuvoje. Kaip cze teip ir tenai tur musū waikai menką naudą isz mokslincziū, nēs per swetimą kalbą iszguldomo mokslo jie nesupranta, o ir pacziôs swetimôs kalbôs pėrmanyi ir pramokti negali. — Apie maskoliszkas Lietuwoj mokslinczias rasi neužilgo placziaus pasikalbėsime. Red.

2. pav. A2 1883 25: [uo] žymėjimas <uo> straipsnio antraštėje (dalykuose), pasviru šriftu (*tuomi*) ir <ū> pagrindiniu šriftu išspausdintame tekste (*rokūtojis*);

KAVB: Rsp 0 / Au-68

kad įvairavimą lėmė spaustuvės galimybės. A6 1883 pasviru šriftu spausdintas tekstas jau turi <û>⁵⁷ (plg. *sakitūsi* A6 1883 157, *Žamaicziūse* A6 1883 179), o A7 1883 214 ir antraštė išspausdinta su <u> (plg. *Girtūklio divai*). Šis rašmuo, įprastas RP lietuvių raštams, tiko ir Mikšui, ir Basanavičiui, su <û> spausdinusiam savo knygas 1884 m. ir vėliau⁵⁸.

Rašmuo <u> išliko ir redaguojant Šliūpui. Įdomu tai, kad jis 1882 m. kovą laiškuose rašė <uo>⁵⁹, o po dvejų metų – <û>⁶⁰. Tad tapęs *Aušros* redaktoriumi ar anksčiau, nusižiūrėjęs į *Aušrą*, Šliūpas keitė ir savo rašybą. Joniko teigimu, sektinas jam atrodė Baranausko bk projektas, o čia irgi buvo <û>⁶¹.

3.9. INSTR. SG. F.: *-(i)a, -(i)q; -e, -ę*. A1–A5 1883 instr. sg. f. galūnės *-a* (*pagelba* A5 1883 143, *skara* A1 1883 12), *-e* (*matone* A5 1883 144, *upe* A1 1883 23) sutapo su SchlG ir KG. Redaguoti pradėjęs Šliūpas A6 1883 įsivedė *-(i)q* (*lietuviszką kalbą* A6 1883 179, *valdžią* A6 1883 155), *-ę* (*giminę* A6 1883 156, *įtekmę* A7 1883 212)⁶². Tokias galūnes Jonikas irgi siejo su Baranausko bk projektu⁶³.

Šliūpui pasitraukus, A5/6 1884 instr. sg. galūnės *-(i)q, -ę* liko tik jo paties straipsniuose, pavyzdžiui, „Debesiu išszklaidimas“ (*sunkią vergistę* A5/6 1884 154), ir korespondencijoje (*lietuviszkąją dūną* A5/6 1884 176, *maskoliszkają valdžią* A5/6 1884 182), taip pat Basanavičiaus straipsnyje „Senatvė lapinės kepurės“ (*arėlką* A5/6 1884 159, *didžią karumenę* A5/6 1884 160). Kituose tekstuose, tarp jų ir Basanavičiaus, atsirado *-a, -e*, pvz.: Basanavičiaus „Lietuvių skundas“ (*duszia* A5/6 1884 164), „Knigos apie Lietuvą“ (*iszmirusia Prusu tarmene* A5/6 1884 204), Petro Vileišio „Medega statant trobas“ (*pastatita plita* A5/6 1884 171, *siena* A5/6 1884 170, *tiesia eglele* A5/6 1884 172), Mikalojaus Akelaičio „Gromata brolio Ak. isz Pariziaus“ (*gamta* A5/6 1884 199, *literatura* A5/6 1884 199), Antano Kriščiukaičio „Matematikiszkas žemės apraszimas“ (*iszmintinga savo kalba* A5/6 1884 207). Veikiausiai pirmieji A5/6 1884 tekstai buvo parengti spaudai Šliūpo, o likusius tvarkė jau Mikšas. Nuo A7/8 1884 instr. sg. f. galūnėje rašyta tik *-(i)a, -e*.

3.10. NOM. PL. M. *-ei, -iai*; INSTR. PL. M. *-eis, -iais*. A1–A5 1883 remiantis SchlG nom. pl. m. rašyta *-ei* (*ryžei* A5 1883 139, *Totorei* A1 1883 8), instr. pl. m. *-eis* (*paupeis* A1 1883 17, *Wokieczeis* A1 1883 3). A6 1883 redaktoriumi tapęs Šliūpas šitas galūnes pakeitė į *-iai* (*jaunikaicziai* A6 1883 159, *skiszcziai* A6 1883 176), *-iais* (*drabuziais* A6 1883 155, *lietuviais* A6 1883 154). Joniko manymu, tokias lytis Šliūpas vartojo irgi dėl Baranausko įtakos⁶⁴. Tiesa, jos sutapo ir su KG.

Šliūpui išvykus, Mikšas *-iai, -iais* išlaikė iki 1884-ųjų pabaigos (kaip ir <i> [i]; *popėriai* A12 1884 409, *stbmeldžiais* A12 1884 407), o A1 1885 sugrąžino *-ei, -eis* (*mylėtojei* A1 1885 12, *žodžeis* A1 1885 11)⁶⁵.

57 A6 1883 antraštėse nebuvo žodžių su [uo].

58 Plg. Basanavičius 1884; Basanavičius 1885a; Basanavičius 1885b.

59 Žr. Šliūpas 1882-03-11.

60 Žr. Šliūpas 1884-03-17.

61 Plačiau apie Baranausko bk projektą žr. Venckienė 2015, 87–129.

62 Venckienė 2007, 109.

63 Jonikas 1933, 421; Jonikas 1972, 286.

64 Jonikas 1972, 287.

65 Venckienė 2007, 110.

3.11. APIBENDRINIMAS. *Aušros* ortografija buvo reformuota keletą kartų, labiausiai pirmaisiais leidimo metais (žr. 4 lentelę). Pokyčiai buvo susiję daugiausia su redaktorių kaita.

	Basanavičius ir Mikšas			Basanavičius	Šliūpas	Šliūpas / Mikšas		Mikšas		
	A1	A2	A4	A5	A6	A5/6	A7/8	A1	A9	
	1883	1883	1883	1883	1883	1884	1884	1885	1885	
[è]	<e>	<ê>, <ê>			<ê>					
[o, u]	<o, u>		<ô, û>		<o, u>					
[i]	<y>				<y>, <i>		<i>			
[č, š]	<cz, sz>				<č, š>		<cz, sz>			
[l]	<ł>, <ł>				<ł>					
[v]	<w>			<v>						
[ž]	<ż>								<ż>	
[uo]	<uo>		<û>							
instr.	-a, -e				-a, -e		-a, -e; -a, -e			
sg. f.							-a, -e			
nom., instr. pl.	-ei, -eis				-iai, -iais				-ei, -eis	

4 lentelė. *Aušros* numeriai, kuriuose atsirado ortografijos pokyčių

A4 1883 redakcija informavo, kad remiasi *SchlG*, ir iš tiesų nuo to numerio įsivesta *SchlG* vartota <v>; su *SchlG* sutapo jau anksčiau vartotos <y>, <cz>, <sz>, <û>, taip pat instr. sg. f., (*i*)*ið* kamieno nom., instr. pl. galūnės (tačiau nebuvo *SchlG* <è>, <ë> [ie], <ż>). Redaguojant Mikšui daugiau orientuotasi į RP raštus (<ê>, <ê>, <ô>, <û>, <û>, <w>). Jam pasitraukus, A5 1883 Basanavičiaus iniciatyva atsirado <č, š> ir įsivyravo tik vieningai <ł> [l]. Redaktoriūmi tapus Šliūpai, A6 1883 nebeliko Mikšo <ê, ô, û>, Basanavičiaus <č, š> ir <y>, pakeistos instr. sg. f., (*i*)*ið* kamieno nom., instr. pl. galūnės. Kai Šliūpą pakeitė Mikšas, A1 1885 sugrąžinta <y>, vėl keitėsi instr. sg. f., (*i*)*ið* kamieno nom., instr. pl. Taigi bendrės vieningos nuomonės dėl raidyno redakcija neturėjo.

Dėl spaustuvės galimybių pirmuosiuose numeriuose įvairavo <ł> ir <ł>, <uo> ir <û> vartosena. Su spaustuvės pakeitimu sietina A9 1885 atsiradusi raidė <ż> vietoj ankstesnės <ż>.

4. VARIJUOJANČIOS ŠNEKTŲ FORMOS. *Aušros* kalbos pagrindas – pietinių vak. a. patarmė, artima *SchlG* bei *KG* aprašytajai RP lietuvių kalbai⁶⁶: išlaikyti dvigarsiai [am, an, em, en], „nosiniai“ balsiai, nekirčiuotų galūnių [è], [o], balsis [a] nom. sg. m. galūnėje -as; balsiai [a, i] veiksmažodžių praes. 3 galūnėje⁶⁷. Tačiau tos patarmės

66 Jonikas 1972,163; Palionis 1995, 230; Zinkevičius 1992, 89.

67 Venckienė 2007, 35–36.

trumpesnių galūnių formų redakcija vengė⁶⁸, rinkosi *SchlG* ir *KG* pilnasias, buvusias ir *K*: *i*, *(i)u* ir priebalsinių kamienų vardažodžių instr. sg. su *-mi*⁶⁹ (*ugnimi* A2 1883 39, *sunumi* A6 1883 157), *(i)ā*, *ē*, *i*, *(i)u* ir priebalsinių kamienų instr. pl. su *-mis*⁷⁰ (*tautomis* A1 1883 3, *teisibemis* A1 1883 4, *akimis* A3 1883 71), *(i)ǫ*, *iǫ* kamienų loc. pl. su *-se*⁷¹ (*metuose* A1 1883 13, *wingiuose* A1 1883 17), dat. pl. su *-ms*⁷² (*girnoms* A3 1883 75, *wargams* A1 1883 6).

Aušros redakcija pasirinko ir *SchlG*, *KG* bei *K* cond. 1 sg. su *-čiau*, nors pietinių vak. a. patarmėje dažnesnės formos su *-čia*, išskyrus tik šnektas arčiau RP⁷³ (*parodycziau* A2 1883 25, *tarnaučiau* A5 1883 137)⁷⁴. Bet tų šaltinių cond. formų su formantu *-b-*, nebūdingų DL pietiniams vak. a.⁷⁵, vengė – jų pasitaikė tik RP autorių straipsniuose, pavyzdžiui, Zauerveino⁷⁶: *galētumbei* A3 1883 56, *galētumbim* A3 1883 61, *žinotumbim* A3 1883 58⁷⁷.

Aušros įvardžiuotinės nom. pl. m. formos su *-iejie* (*einantiejie* A7 1883 216, *garbingiausiejie* A1 1883 11, *tretiejie* A9 1884 299) *SchlG* ir *KG*⁷⁸ paradigmosse teduotos kaip gretiminės. Jos būdingos RP lietuvių šnektoms, o Lietuvoje pavartojamos pietinių vak. a. apie Šakius ir Jurbarką, bet irgi tik kaip gretiminės⁷⁹. Gali būti, kad jos nusižiūrėtos iš *K* (plg.: *ēfantiejie* K13 1880 3, *Mylimiejie* K13 1880 1), jas Mikšas vartojo savo *Kalendrose* (Ragainė, 1884)⁸⁰. Tokios formos turėjo būti priimtinos visiems redaktoriams, laikraštyje nematyti mėginimų jas keisti⁸¹. O kai kurių formų vartosena kito keičiantis redaktoriams, kaip ir ortografija.

4.1. *e-*, *ei-* IR *a-*, *ai-*. A5 1883, kai iš redakcijos pasitraukė Mikšas, žodžių pradžios *e-*, *ei-* pradėta keisti *a-*, *ai-*, nors iš pradžių nenuosekliai⁸², plg. *esą* A5 1883 130, *esančiai* A5 1883 124 ir *asame* A5 1883 122, *asi* A5 1883 125. Tokios formos būdingos pie-

68 Jonikas 1972, 165–166.

69 LKA duomenimis, gretiminės pilnosios formos užfiksuotos tik vietomis apie Vilkaviškį, Barzdus, Kazlų Rūdą, Skriaudžius, Mozūriškes ir kt. (LKA III, žemėl. Nr. 41–43).

70 Pietiniai vak. a. turi formas be galūnės *-is* arba tik be *-i-* (Zinkevičius 1992, 86; Zinkevičius 1994, 146). LKA nurodo, kad kai kur (Baltkojuose, Griškabūdyje, Barzduose, Žvirgždaičiuose, Alksnėnuose, Pilviškiuose ir kt.) greta sutrumpėjusių formų pavartojamos pilnosios (LKA III, žemėl. Nr. 63–66).

71 Pietinių vak. a. plote toks loc. pl. paprastai trumpinamas (LKTCh 42); LKA duomenimis, pilnosios formos patarmėje pavartojamos tik kaip gretiminės (LKA III, žemėl. Nr. 67).

72 Pietiniai vak. a. turi dat. pl. be *-s* (*výram*, *žmonóm*) (Rimša 1972, 78; Palionis 1979, 219; Zinkevičius 1992, 86; Zinkevičius

1994, 146). LKA III, žemėl. Nr. 56–61 nurodo, kad patarmės šiaurės ir vakarų dalis (į šiaurę nuo Kudirkos Naumiesčio, Barzdų, Vilkaviškio ir į vakarus nuo Šunkarių, Lekėčių, Vilkijos, Ariogalos iki Sudargo, Jurbarko, Girdžių, Medininkų) pasitaiko gretiminių *(i)ǫ* kamieno formų su *-s*, kitų kamienų – dar siauresniame plote.

73 Rimša 1972, 79; Zinkevičius 1992, 86; Zinkevičius 1994, 147.

74 Venckienė 2007, 37.

75 Plg. Zinkevičius 1966, 366; Palionis 1979, 221; Zinkevičius 1992, 91.

76 Palionis 1992, 231.

77 Venckienė 2007, 37.

78 *SchlG* 208; *KG* 246–247.

79 LKA III 59, žemėl. Nr. 51; Gerullis, Stangas 1933, 40.

80 [Mikšas] 1884.

81 Venckienė 2007, 38.

82 Venckienė 2007, 38–39.

varszuvinės ir petropilinės lenkiskos gazėtos taipogi dėl musu įpatingos prietelistės dar neiszreiszkia. O kodėl taip dedasi? Argi lietuviai per kelius szimtus metu suvienito politikiszkaŭ givenimo su lenkais neužsipelnė sau nei tiek, kad apie jūs bent lenkiszki laikraszcziiai nors mažumėli meilingiaus paminėtu, be įzeidimo ju gentiszku jausmu? Ar lenkai bene užmirszo jau apie tą garsingąjį Unijos atsiszaukimą: „Valni su valnais, ligus su ligiais?“ — Teisibė, — nesik mums atsitiko užtemiti ir, tarsi, meilę dėl musu, ale tik tada, kada Lietuva ira skaitoma už lenkiszkaŭ žamę; lietuviai tacziau tie, kurie trokszta užlaikiti savo priegimtą lietuviszkaŭ kalbą ir nieku budu nenori susilenkūti, o savo žamę nepripažista už lenkiszkaŭ, tokius lietuvius ne broliszkaŭ lenkai priima, nors apie brolistę mėgsta paisziti ir sznekėti, kaip kur kadaŭ jiems reiki. . .

Kas mus pažista — o kas gali geriaus mus pažinti jeigu nelenkai — tas: gana gerai žino, kad mės lietuviai lengvatikiai asame, ir kad geru žodžiu bei meilingumu vitūmet lengviausiai galima įveikti ir laimėti mus ant savo pusės. Vardan meilės ir tokio szvento žodžio kaip brolistė, musu sentėviai suvienijo su lenkais ir savo politikiszkaŭ givenimą, o dalis lietuviu — bajorai — pasisavino ir ju kalbą, gal norėdama dar geriaus aniems įtikti. . . Nevienas lietuvis vardan meilės ir „brolistės“ netiktai turteliu savo su lenkais dalinosi, bet ir savo galvas guldė. . . Mės szendjieniszki lietuviai, ilgai pasitikėjome, kaip ir musu tėvai ir proseniai, ant lenkiszkos „brolistės“ ir prietelistės; bet po didės daugybės patirimu, kad ta prietelistė netikra ira ir su pasibaisėtinu gomuriu, tikojancaŭ mu prariti, pirmiaus negu kiti atviri neprieteliai tą padaritu, musu jausmai truputį atszalo. Argi mės turime isz „broliszkos“ meilės iszsizadėti savo givasties ir dūtiesi „broliams“ prariti, kad jie riebesni ir stipresni taptu? . . . Niekados! Todėlei ne mus ir kaltinti reikėtu už iszdildimą tu meilingu

3 pav. A7 1883 186: *asame, reiki, žamę* (2×);

KAVB: Rsp 0 / Au-68

tiniam vak. a., išskyrus vakarinį pakraštį ir plotą tos patarmės viduryje (teritoriją į šiaurę nuo Vilkaviškio, į vakarus nuo Kazlų Rūdos ir Lekėčių, į pietus nuo Kriūkų, Veliuonos ir Raudonės)⁸³; maždaug tame pačiame plote vartojamos ir formos su *ai*⁸⁴. Ši naujovė sietina su Basanavičiumi⁸⁵, jo Ožkabalių šnektoje buvo formos su *a*⁸⁶. Dėl *ai*- ploto ne visai aišku: *LKA* duomenimis, toje šnektoje turėtų būti tariama [ai]⁸⁷, o *LKTCh* [ei] ir [ai] riba pažymėta truputį toliau į rytus⁸⁸. Bet Basanavičius formas su *a*-, *ai*- vartojo ir *Oškabalių dainose* (*ažerelių* 6; *aina* 7, *praiigos* 3).

Redaktoriumi tapus Šliūpai, Basanavičiaus *a*-, *ai*- *Aušroje* įsitvirtino: *A6–A7* 1883 jos dar retokos, o *A8/10* 1883–*A4* 1884 jau vyrauja (*aglė* *A4* 1884 125, *ardvi* *A1/3* 1884 78, *arzina* *A1/3* 1884 47, *ažeras* *A1/3* 1884 80; *ailė* *A4* 1884 118, *aiti* *A1/3* 1884 2, *ataitės* *A8/10* 1883 253; dar žr. 3 pav.). Ir pats Šliūpas tarp 1883 m. rugpjūčio 8 d. ir 1884 m. kovo 17 d. jas ėmė vartoti asmeniniuose tekstuose⁸⁹ (gimtajai jo patarimei ši ypatybė nebūdinga⁹⁰).

A5/6 1884, keičiantis redaktoriams, aptariamųjų formų vartosena vėl keitėsi – sugražinta *e*-, *ei*- (*esti* *A5/6* 1884 167, *eikime* *A5/6* 1884 181). Tik Šliūpo straipsnyje „Debesių išsklaidimas“, Basanavičiaus „Senatvė lapinės kepurės“ ir dviejuose eilėraščiuose – Liudmilos Malinauskaitės-Šliūpienės „Paminėjimas praeitės“ bei Aleksandro Dambrausko „Giesmė prascziokėlio nemokanczio rasziti“ – liko formos su *a*-, *ai*-; veikiausiai šitą medžiagą anksčiau buvo parengęs Šliūpas. Kiti tekstai su *e*-, *ei*- tikriausiai jau redaguoti Mikšo (dar žr. 4 pav.).

4.2. BŪTI PRAES. SU Ė- IR e-. Nuo *A2* 1883, kai *Aušra* rūpinosi Mikšas, pradėtos vartoti veiksmazodžio *būti* praes. 1, 2 pl., part. praes. ir part. indecl. praes. formos su *ė*- (ankstesniame numeryje balsiai [e] ir [è] žymėti grafema <e>): 1 pl. *ėsame* *A3* 1883 81, part. *ėsq* *A2* 1883 26, part. indecl. *ėstant* *A2* 1883 26 (1, 2 sg. su *e*:- *esi* *A3* 1883 58, *A4* 1883 107[2×], *esu* *A2* 1883 52, *A2* 1883 55). Tokios formos nusižiūrėtos nuo *SchlG* (*esù*, *esi* ir *ėsam*, *ėsat*, *ėsava*, *ėsata* *SchlG* 252) ar *KG* (*efù*, *efi* ir *ėfawa*, *ėfata*, *ėfame*, *ėfate*; *ėfqs*; *ėfant* *KG* 287)⁹¹.

83 *LKA* II, žemėl. Nr. 9.

84 *LKA* II, žemėl. Nr. 10.

85 *A5* 1883 Basanavičiaus straipsniuose vyrauja žodžiai su *e*-, *ei*-, tačiau šiuos jo straipsnius Mikšas galėjo būti parengęs spaudai ankstėliau. Basanavičiaus *a*-, *ai*- galbūt galėjo palaikyti ir *Aušros* bendradarbis Vištelis, apie formas *esti* ir *asti* užsiminęs savo *Kalbos dalykuose*, rašytuose po 1901-ųjų: „Teesiē, esu, esi, ēsti, esmi, eswa, esawa, esate, ēste, ēsme, ēšas, esanti itt. žodžei [...] Prusūse wartojemi, ir isz ten prisigriebe ir Lietuwoj’ [...]. Wisoj Lietuwo sako ‘Tewe musu kuris asi dangūse’ ne kuris [?] nesa sako kad Diewas dangūse nie[?] ne eđas. nes est’ ar esti ne gali buti

ast. ne asti“ (Vištelis [b. d.], 8). Apie Vištelio siekį daryti įtaką laikraščio kalbai rašė ir Jonikas (Jonikas 1972, 162).

86 *LKA* II, žemėl. Nr. 9.

87 *LKA* II, žemėl. Nr. 10.

88 *LKTCh*, Vakarų aukštaičių kauniškių ir Klaipėdos krašto aukštaičių tarmės žemėlapis.

89 Plg. *esame* 1r, *esti* 1r (Šliūpas 1883-03-10), *eina* 1r (Šliūpas 1883-08-08) ir *afant* 2r, *atfiaina* 1r (Šliūpas 1884-03-17).

90 *Šliūpas* kilęs iš Rakandžių, Šiaulių r. (Vanagas 1996, 116). *LKA* II, žemėl. Nr. 9–10.

91 *KG* nurodytos ir gretiminės formos su <e> (*efawa*, *ėfata*, *ėfame*, *ėfate* *KG* 287).

gaiszines spēkā. Priegimtis prispīrē žmogū nū anksto pasirupinti apie savo reikalus. Vienas už tai rauso žemę, ir nori išvežti vaisiu daugiau ne kad pacziam reikia metu buvije, kitas vėl antai taiso dirbtuves (pabrikas), perdirba medegą į padarinę reikalaujama drangijos, kitas vėl veža dirbinius ir nūveikalius²³) iš vietos į vietą, keiczia jūs ant kitu daigtu ir tt. Žodžiu sakant — žmogus ėmėsi už darbo nū anksto apmąstito ir galėsenczio išsimokėti už nūvargį. Tokį tai žmoniū nūmoningą veiklumą mes vadīsime ukiszku; o kupeta ukiszku veiklumu padaro tai, ką mes vadiname uke.

Bet reikia czia pat pasakiti, kad ukę galima ira tirti iš keliu pusiu. Imkime antai pasėlį, nūvalą lauku, nutreszinimą ir kitus tokius daigtus — apie tai vis szneka placziai agronomija²⁴). Agronomija rupinasi rasti, kaip galima iš negivu priegimties daigtu greicziaus išzgauti grudus ir želmenis, einanczius į peną žmogaus ar jo valininko givolio. Teknologija²⁵) antai vėl szneka apie dirbtuviu pataisus, ji tiria daugį kēmiszku ir mėkaniszku buicziu²⁶), kuriose priegimties daigtai persidirba į ganėdinanczius musu reikalams. Kitaip sakant anie tekniszkiejie mokslai rodo, kaip žmogus gali pritaikinti prie savo reikalu priegimtinius daigtus.

Ir politikiszka ekonomija, kaip sakiau, tiria ukę, bet visiszka iš kitos pusės. Jos uždava ira paroditi, ar plati bet liesa ukė ira geriaus laikiti, ar siaura bet, kaip prideri, išdirbama; ar žmogus gauna pilningą atmokestį už savo prakaitavimą ar ne, ir jeigu ne, tai ko dėl; apskritai sakant mokslas apie tautinę ukę parenka kelius geru geriausiai taldanczius reikalus žmoniū prie ju mažesnio plukimo.

Reikalingumas sudavađiti ukiszkus žigius gimsta iš žmogaus priegimties. Žmogus, kaip sakiau, negal' be kraszto dirbti ir dirbti nenusiveikęs. Kadangi vien darbas ira davėju vartojamu daigtu, tai išpūla daugį ir kokibę²⁷) darbo pritaikinti prie daugio ir gimės²⁸) žmogaus reikalu. Kitą gadinę, kad

14*

4 pav. A7/8 1884 219: einanczius, reikia, žemę;

KAVB: Rsp 0 / Au-68 1

Kaip minėta (žr. 4.1), nuo A5 1883 žodžio pradžios *e-* (ir *būti* praes. formų *ē-*) pakeista *a-* (*asame* A6 1883 157, *asat'* A5 1883 126, *asi* A5 1883 125, *asmi* A5 1883 137). A5/6 1884 į redakciją sugrižęs Mikšas vėl grąžino *ē-*⁹² (*esame* A5/6 1884 164).

4.3. NIEK- SU <ie> ir <ē>. A1–A7 1883 žodžiuose, kurie prasideda *niek-* dvibalsis [ie] žymėtas <ie>: *Nieks* A3 1883 19, *niekaip* A3 1883 76, *niekam* A3 1883 85, *niekūmet* A3 1883 85, *niekūmi* A3 1883 72. *SchlG* ir *KG* buvo toks pats variantas, tik rašmenys kitokie, plg. *nėks* *SchlG* 257; *niėkas* *KG* 153.

A8/10 1883 kamieno *niek-* [ie] kai kuriuose tekstuose imtas žymėtas raide <ē> (Šliūpo „Lietuviai kitą gadinę ir szendien“, Davainio-Silvestraičio „Ar pritinka musu bajorams buti lenkais“, Liudmilos Malinauskaitės-Šliūpienės „Musu szalelē“, redakcijos „Gromatu skardinė“). Kituose A8/10 1883 tekstuose, net ir tų pačių autorių – Šliūpo, Davainio-Silvestraičio, yra tik <ie> arba jis dominuoja, pavyzdžiui, Šliūpo straipsnyje „Simanas Daukantas“ – *niek-* 5x, *nėk-* 1x. Kitame numeryje A1/3 1884 šioje pozicijoje jau nuosekliai rašyta <ē>⁹³ (*nėks* A1/3 1884 12, *nėkadą* A1/3 1884 1, *nėkai* A1/3 1884 55, *nėknėkius* A1/3 1884 55, *nėko* A1/3 1884 64, *nėkūmi* A1/3 1884 2, *nėkus* A1/3 1884 76).

Formos su <ē> atsirado redaguojant Šliūpui. Iš rankraščių matyti, kad *niek-* su <ē> jis ėmė rašyti savo laiškuose tarp 1882 m. kovo 11 d. ir 1884 m. vasario 26 d.⁹⁴, galbūt tuo pačiu metu kaip ir *Aušroje* (plg. Šliūpo sinchroninį žodžio pradžios *e-*, *ei-* ir *a-*, *ai-* rašymą 1883–1884 m.). Redaguodamas *Aušrą* Šliūpas palaikė kai kuriuos Basanavičiaus pasiūlymus, bet aptariamų formų Basanavičius nevartojo – *Oškabaliun dainose* rašė *nieko* 10, *Niekur nieko* 17. O Mikšas jau minėtose *Kalendrose* rinkosi variantą *nėk-* (*nėkas* 50), ir 1884-aisiais grįžęs redaguoti, šį variantą išlaikė, nors kitų Šliūpo ir Basanavičiaus inovacijų atsisakė. Galima spėti jį ir buvus *nėk-* iniciatoriumi.

4.4. [ž] <ž>⁹⁵ KIETUMAS. A5 1883 Mikšo ir Stanislovo Railos korespondencijoje „Isz Lietuvôs“ šaknis *žem-* imta rašyti su grafema <a>, rodančia kietą priebalsį [ž]: *Žamaitis* A5 1883 146, *žamês* A5 1883 145. *SchlG* ir *KG* tokių formų nebuvo⁹⁶. Tikėtina, kad *žam-* įvedė to numerio redagavimui vadovavęs Basanavičius, nes šitas variantas buvo ir 1884–1885 m. išleistose jo knygos, pavyzdžiui, *Žirgas ir vaikas* (*Žamaitis* 11, *žames* 5). Ožkabaliuose [ž] nekietinamas, bet pietinių vak. a. pietvakariniame pakraštyje netoli Ožkabalių (Vygreliuose, Liubave, Salaperaugyje, Navininkuose) kamiene prieš [e] priebalsis [ž] tariamas kietai⁹⁷. Tad ši ypatybė Basanavičiui tikriausiai buvo žinoma.

Tokioms formoms pritarė ir Šliūpas, nors iš pradžių jam redaguojant rašyta nuosekliai (dar žr. 3 pav.). Matyt, tokia vartoseną jam buvo labai neįprasta, nes priebalsių kietinimas jo patarimei nebūdingas⁹⁸.

92 Venckienė 2007, 40.

93 Venckienė 2007, 41.

94 Plg. *niekadôs* 1v, *nieko* 1v (Šliūpas 1882-03-11) ir *nėkaip* 1r, *nėko* 1r (Šliūpas 1884-03-17).

95 Priebalsiui [ž] – ir minkštam, ir kietam – žy-

mėti *Aušroje* vartota viena grafema <ž>

(*ženklina* A8/10 1883 234, *žinių* A1/3 1884 20 ir *qžūle* A1/3 1884 16, *pažadą* A8/10 1883 228).

96 Plg. *žemė* *SchlG* 292; *žēmė* *KG* 55.

97 LKA II, žemėl. Nr. 87.

98 LKA II, žemėl. Nr. 87.

A5/6 1884 grįžęs Mikšas šios inovacijos atsisakė⁹⁹, plg. tęstinių Šliūpo straipsnių „Debesiu iszsklaidymas“ A4 1884 ir A5/6 1884: *Žamė* A4 1884 108, *žamgabalius* A4 1884 105 ir *bežemistės* A5/6 1884 158, *Žemaicziai* A5/6 1884 155, *žemė* A5/6 1884 156, *žemvaldis* A5/6 1884 157 (dar žr. 4 pav.).

4.5. INESS. SG. 1883 m. *Aušroje* pramaišiu vartotos pilnosios ir sutrumpėjusios iness. sg. formos, pvz., Basanavičiaus „Skruzdeliū Atsilankymas“ A2 1883 43–47 (iš eilės): *Toje szalyje, jame, akymirksnyj, tolybėje, szalyj, kerczioj, toj pat wałandēlėj, wisoj kotonioj, apaczioj, pietinėj Amērikoj, Kanadoje, sziaurinėje Amērikoje, senowėje, Azijoje, Ketwirtame szimtmetyje*. Į šių formų varijavimą dėmesys atkreiptas redaguojat Šliūpui, pilnosios ėmė dominuoti nuo A1/3 1884¹⁰⁰. Veikiausiai jos nusižiūrėtos nuo *SchlG* ir *KG*. Šliūpo gimtajai šiaurinių vak. a. ir pietinių vak. a. patarnei būdingos sutrumpėjusios formos be *-(j)e*; tik kai kur pietinių vak. a. plote (Vilkaviškyje, Barzduose, Griškabūdyje, Šunkariuose ir kt.) pavartojama gretiminių formų su išlaikytomis galūnėmis¹⁰¹.

4.6. INF. SU *-ti, -tie* IR INF. REFL. SU *-tis, -tisi, -ties, -tiesi*. A1–A4 1883 vyravo su *SchlG* ir *KG*¹⁰² sutampančios bendratys su *-ti* (*kryksztauti* A1 1883 27, *sekti* A1 1883 6); sangražinės su *-tis* (*lygītis* A2 1883 47, *tikėtis* A4 1883 89; labai retai – su *-tisi*: *rupintisi* A1 1883 4, *stengtisi* A2 1883 53).

A5 1883 tuose straipsniuose, kuriuose yra kitų Basanavičiaus inovacijų, pasirodė bendračių su *-tie* (*rašintie* A5 1883 122, *užrištie* A5 1883 128). Veikiausiai ir jų iniciatorius buvo Basanavičius – tokių bendračių esama jo *Oškabaliun dainose* (1884), o vėliau ir bk projektą pristačiusioje knygoje *Prie historijos musun rašybos* (1899)¹⁰³. Basanavičiui bendratys su *-tie* turėjo būti įprastos, jos būdingos vakarinei pietinių vak. a. daliai, fiksuotos netoli Ožkabalių esančiuose Klampučiuose, Keturvalakiuose¹⁰⁴.

Kai kurias Basanavičiaus inovacijas palaikęs, bendratims su *-tie* Šliūpas nepritarė – nuo A6 1883 įtvirtino savo patarnei būdingą variantą su *-ti*¹⁰⁵ (*muszti* A6 1883 157, *rupėti* A6 1883 157, *vaikiti* A6 1883 157, *žinoti* A6 1883 157). Be to, jis redagavo ir ankstesnių numerių sangražines bendratys su *-tis*: A6 1883 pasirodė variantas su *-tiesi* (*belstiesi* A6 1883 157, *imtiesi* A6 1883 157, *kabintiesi* A6 1883 156, *vadintiesi* A6 1883 157). Ir šiuo atveju keitėsi paties Šliūpo asmeninė vartoseną: ankstesnį variantą su *-tisi* 1884 m. pavasarį jau buvo pakeitęs *-tiesi*¹⁰⁶. Jo gimtajai patarnei tokios bendratys nebūdingos, vakarinėje šiauliškių patarmės dalyje, netoli Rakandžių (iš čia kilęs Šliūpas) esančiuose Auksučiuose, Lūpaičiuose, Džiuikuose vartojamos formos su *-ties*¹⁰⁷. Atrodytų, kad variantą *-tiesi* Šliūpas pasirinko vengdamas trumpinimų (plg. jo dėmesį pilnosioms iness. sg. formoms).

99 Venckienė 2007, 44.

100 Venckienė 2007, 45.

101 LKA III, žemėl. Nr. 44–47; Rimša 1972, 78; Zinkevičius 1992, 86; Zinkevičius 1994, 146.

102 Žr. *SchlG* 91, 84; *KG* 284, 296.

103 Venckienė 2007, 46.

104 LKA III, žemėl. Nr. 109.

105 LKA III, žemėl. Nr. 109.

106 Plg. *mokintisi* 2v, *voidintisi* 1r (Šliūpas 1881-03-10) ir *fakitiefi* 1r (Šliūpas 1884-03-17).

107 LKA III, žemėl. Nr. 109.

Šliūpo pasirinktas bendratis išlaikė ir Mikšas¹⁰⁸, nors sangražinės neatitiko *SchlG* ir *KG*, nebūdingos ir RP lietuvių tarmėms¹⁰⁹. Tik paskutiniajame numeryje sangražinių formų Andziulaitis-Kalnėnas nebesuvienodino, Jono Mačio, Andriaus Motuzos straipsniuose ir korespondencijoje liko bendračių su *-ties* (*elgties* A6 1886 167, *tikėties* A6 1886 162).

4.7. VEIKSMAŽODŽIŲ KAMIENAI. *Aušroje* pasitaikė veiksmažodžių kamienų varijavimo atvejų, redaktorių nuomonės skyrėsi dėl *reikėti* praes. ir *tapti* praet. 3. A6 1883 vietoj ankstesnių numerių *reikia* A1 1883 3 (*neberekia* A3 1883 77, *neriekia* A3 1883 83) pradėta vartoti *reiki* A7 1883 186 (*nerieki* A6 1883 174, *berekint* A8/10 1883 250; dar žr. 3 pav.). Numerį redagavusio Šliūpo tarmė – vak. a. šiauliškių šiaurinė dalis – praes. 3 galūnės *-a* neturi¹¹⁰. Tad galbūt orientuodamasis į pietinius vak. a. jis susidarė variantą *reiki* prie šaknies pridėjęs galūnę *-i*? Šį variantą Šliūpas vartojo ir rankraščiuose bei spaudiniuose¹¹¹.

Šliūpui pasitraukus, iš *Aušros* dingo ir *reiki*, išskyrus tik jo paties straipsnius ir korespondenciją A5/6 1884 ir A7/8 1884, kuriuos turbūt suredagavo prieš išvykdamas, pvz., A7/8 1884 straipsnyje „Palanga, Palanga“ yra *reiki* 266, o kituose to numerio tekstuose – *reikia*¹¹² (A7/8 1884 218–220, 232, 241, 256; dar žr. 4 pav.).

A1–A4 1883 pramaišiu vartotos dvejopos veiksmažodžio *tapti* praet. 3 formos: *tapo* A1 1883 3 ir *tape* A1 1883 23, *tapė* A2 1883 53. A1–A2 1883 variantas *tapo* yra Basanavičiaus straipsniuose (A1 1883 „Priekalba“, A2 1883 „Apie senoves Lietuvos pilies“, „Skruzdeliū Atsilankymas“), o *tapė*, *tape* – korespondencijose ir laiškų skyrelyje „Gromatnyczia“. Veikiausiai *tapė*, *tape* vartota Mikšo – ji būdinga RP lietuvių šnektoms¹¹³, yra ir jo *Kalendrose*. Ir *KG* 289 buvo nurodyta, kad veiksmažodžio *tapti* praet. turi tokias pačias galūnes kaip veiksmažodis *versti*, vadinasi, praet. 3 *tapė*.

A3 1883 *tapė* dominavo (*tapė* 15×, *tapo* 2×), bet A4 1883 vartosena apylygė (*tapė* 12×, *tapo* 10×), variantas *tapo* yra redakcijos straipsnyje „Apie insteigimą ‘Lietuvizkôs mokšû bendrystês (draugystês)’“, Basanavičiaus „Apie senovês Lietuvôs pilies“ ir „Keli žodžiai apie kolerą“, o kitur – *tapė* (ir Basanavičiaus „Fried. Kurszatis“ yra tik *tapė* A4 1883 102, A4 1883 103[3×]!). Atrodo, kad Basanavičius ir Mikšas rinkosi skirtingus variantus ir dėl jų nesitarė (ar nesusitarė). Mikšui išvykus, nuo A5 1883 dominavo forma *tapo*. Tačiau A1/3 1884, redaktoriumi esant Šliūpui, vėl įsivestas ir įsitvirtino variantas *tapė*¹¹⁴.

4.8. ADV. SUPERL. A1–A3 1883 įvairavo ir aukštesniojo laipsnio prieveiksmių formos: su *-iau* (*daugiau* A2 1883 38, *lengviau* A1 1883 17) ir *-iaus* (*gražiaus* A2 1883 26, *protingiaus* A3 1883 58). Dažnesnis pirmasis variantas, tik RP autorių straipsniuose vyrauja formos su *-iaus*, būdingos to regiono lietuvių šnektoms¹¹⁵ ir duotos *SchlG*

108 Venckienė 2007, 46.

109 Gerullis, Stangas 1933, 49.

110 LKA II, žemėl. Nr. 3.

111 Šliūpas 1884-02-26, 1r; Šliūpas [1884], 1r.

112 Venckienė 2007, 46–47.

113 Gerullis, Stangas 1933, 56.

114 Venckienė 2007, 47–48.

115 Gerullis, Stangas 1933, 57.

bei KG¹¹⁶, plg. A3 1883 Basanavičiaus „Apie senowes Lietuwas piles“: *ramiau* 39, *seniau* 38, *weikiau* 39, *wėliau* 38 ir Zauerveino „Kaľbės dalykuose“: *gražiaus* 26, *lengwiaus* 26, *placziaus* 25, *smarkiaus* 26.

A4 1883, kuriame yra tik DL autorių tekstai, dominuoja formos su *-iau* (*ankscziau* 108, *didziau* 107, *zemiau* 98, *ilgiau* 109, *sunkiau* 113), išskyrus tik „Gromatnyczia“ – redakcijos atsakymus į skaitytojų laiškus, kuriuos veikiausiai rengė Mikšas¹¹⁷. A5 1883 taip pat dominavo variantas su *-iau*.

Nuo A6 1883 įsivyravo formos su *-iaus*. Tikėtina, kad jas palaikė Basanavičius, nors, pavyzdžiui, jo knygoje *Žirgas ir vaikas* abu variantai vartojami pramaišiu¹¹⁸. Prieveiksmiai su *-iaus* Basanavičiui galėjo būti žinomi ne tik iš gramatikų, bet ir iš šnekamosios kalbos – nors tik kai kuriose šnektose jie pavartojami kaip gretiminiai, jų užfiksuota ir apie Vilkaviškį¹¹⁹.

4.9. APIBENDRINIMAS. Nors *Aušros* kalbos pagrindu pasirinkta pietinių vak. a. patarmė, artima aprašytai *SchlG* ir *KG*, redaktoriai įvedinėjo ir savo ar kitų tarmių formų (žr. 5 lentelę).

	Basanavičius ir Mikšas		Basana- Šliūpas vičius			Šliūpas / Mikšas		Mikšas	
	A1 1883	A2 1883	A5 1883	A6 1883	A8/10 1883	A1/3 1884	A5/6 1884	A7/8 1884	A9 1884
<i>e-, ei-</i>	<i>e-, ei-</i>		<i>e-, ei-; a-, ai-</i>	<i>a-, ai-</i>			<i>e-, ei-; a-, ai-</i>	<i>e-, ei-</i>	
<i>būti praes.</i>	<i>e-</i>	<i>ē-</i>	<i>a-</i>				<i>ē-</i>		
<i>niek-</i>	<i>niek-</i>				<i>niek-, nēk-</i>	<i>nēk-</i>			
<i>že-</i>	<i>že-</i>		<i>že-; ža-</i>	<i>ža-</i>			<i>že-</i>		
iness. sg.	<i>-(e)</i>					<i>-e</i>			
inf.	<i>ti-</i>		<i>-tie</i>	<i>-ti</i>					
inf. refl.	<i>tis-</i>			<i>-tiesi</i>					
<i>reikėti praes.</i>	<i>reikia</i>			<i>reiki</i>			<i>reiki, reikia</i>	<i>reikia</i>	
<i>tapti praet. 3</i>	<i>tapo, tapē</i>		<i>tapo</i>			<i>tapē</i>			
adv. super.	<i>-iau, -iaus</i>			<i>-iaus</i>					

5 lentelė. Varijuojančių šnektų formų vartosenos pokyčiai *Aušroje*

Mikšo redagavimo laikotarpiu A1–A4 1883 ir A5/6 1884–A4 1886 leidinyje vartotos *SchlG* ir *KG* veiksmožodžio *būti* praes. 1, 2 pl. variantas su <ē> (*ēsame*), *tapti* praet. 3 forma *tapē*. Basanavičius siekė įvesti Ožkabalių šnektos ir kitų, jo manymu, rašoma-

116 *SchlG* 220: *geriaús, karczaús*; *KG* 221: *geriaús, faldžiaús*.

117 Plg. Bulota 1986, 110.

118 Basanavičius 1885.

119 Zinkevičius 1966, 408.

jai kalbai tinkamesnių formų už *SchlG* ir *KG*. Taip *A5* 1883 atsirado formos su *a-*, *ai-* (*asame* ~ *esame*, *ailę* ~ *eilę*), žodžiai su kietinamu [ž] (*Žamaitis* ~ *žemaitis*), bendratys su *-tie* (*nuneštie*). *A6* 1883 redaktoriumi tapęs Šliūpas irgi turėjo sumanymų: jis įtvirtino *SchlG* ir *KG* neatitikusias sangražines bendratis su *-tiesi* (*belstiesi*), *reikėti* praes. 3 *reiki*. Taip pat suvienodino iness. sg. formas ir įtvirtino aukštesniojo laipsniorieveiksmių variantą su *-iaus*.

5. IŠVADOS. 1. *Aušros* kalbos modelio šaltiniai nurodyti pačiame leidinyje, apie juos užsiminta redaktorių egodokumentuose. Tai Augusto Schleicherio *Handbuch der Litauischen Sprache* (Praha, 1856), Frydricho Kuršaičio *Grammatik der littauischen Sprache* (Halė, 1876), jo leistas periodinis leidinys *Keleiwis* (Karaliaučius, 1849–1880). *Aušros* kalbos analizė rodo, kad rėmimasis gramatikomis priklausė nuo redaktorių asmeninio požiūrio: RP lietuvis Mikšas dauguma atvejų rėmėsi Schleicheriu ir Kuršaičiu, DL atstovas Basanavičius įvedė gyvosios kalbos formų, kurios skyrėsi nuo gramatikų, o Šliūpas palaikė kai kurias Basanavičiaus inovacijas, rūpinosi vartoti pilnšias formas. Suvienyti *Aušros* idėjos, redaktoriai iš DL ir RP ieškojo tinkamiausių rašmenų, geriausių formų. Šis leidinys jiems tapo įrankiu ir savo kalbos idėjoms skleisti.

2. *Aušros* kalbos pagrindu pasirinkta pietinių vakarų aukštaičių patarmė, išlaikytos esminės, skiriamosios šios patarmės ypatybės. Tačiau iš leidinio kalbos analizės matyti, kad dėl kai kurių kalbos klausimų redaktorių nuomonės skyrėsi. Ortografijos, varijuojančių šnektų formų vartosenos pokyčiai rodo, kaip redaktoriai realizavo savo kalbines idėjas, be to, leidžia patikslinti ir kai kurių numerių kalbos redaktorius.

2.1. Pirmuosiuose numeriuose *A1–A4* 1883 ilgasis [i] žymėtas <y> (*sakyti*), [č] <cz> (*Czekai*), [š] <sz> (*raszte*), [v] <w> (*sweczias*), [ž] <ż> (*žemes*). (i)ā, ē kamienų vardažodžių instr. sg. galūnės *-(i)a* (*skara*), *-e* (*upe*); (i)įd kamieno vardažodžių nom. pl. *-ei* (*Totorei*), instr. pl. *-eis* (*paupeis*). *A1* 1883 vartotą digrafą <uo> nuo antrojo numerio pakeitė <ũ> (*nuopelnus* ir *nūbodžei*), *A4* 1883 vietoje <w> atsirado *KG* <v> (*Wytautas* ir *Viešpatie*). *PLB* I nurodyta, kad *A1–A4* 1883 redaktorius buvo Jonas Basanavičius, tačiau tuose numeriuose matyti ir Jurgio Mikšo įtaka – raidės <ê, ô, û>, *būti* praes. 1, 2 pl. variantas su <ê> (*ēsame*), *tapti* praet. 3 *tapē*. Todėl ir Mikšas laikytinas *A1–A4* 1883 redaktoriumi.

2.2. *A5* 1883 ortografija reformuota: tradiciniai <cz>, <sz>, <ł> pakeisti <č> (*žalčiai*), <š> (*priešintis*), <ł> (*labai*); pradėtos vartoti formos su *a-*, *ai-* (dabartinės bk *e-*, *ei*; *asame* ~ *esame*, *ailę* ~ *eilę*), kietinamas priebalsis [ž] (*Žamaitis* ~ *žemaitis*), bendratys su *-tie* (*nuneštie*). Šios Basanavičiaus bk projektui būdingos ypatybės ir egodokumentai patvirtina, kad *A5* 1883 ortografiją reformavo jis.

2.3. Staigūs *A6* 1883 kalbos pokyčiai rodo, kad būtent nuo šio numerio, o ne nuo *A5* 1883, kaip nurodoma *PLB* I, redaktoriumi tapo Jonas Šliūpas. Jis sugražino digrafus <cz>, <sz>, (i)ā, ē kamienų vardažodžių instr. sg. galūnėje ėmė žymėti nosinius balsius *-(i)ą* (*kalbą*), *-ę* (*giminę*), (i)įd-kamienų vardažodžių nom. pl. pasirinko rašyti su *-iai* (*skiscziai*), instr. pl. *-iais* (*lietuviais*). Šliūpas atsakė raidės <y> (*givenimo*), diakritinių <ê, ô, û>, įtvirtino *SchlG* ir *KG* neatitikusias formas: sangražines bendratis su *-tiesi* (*belstiesi*), *reikėti* praes. 3 *reiki*. Be to, stengėsi vartoti pilnšias loc. sg. formas.

A8/10, teberedaguojant Šliūpui, šaknis *niek-* pradėta rašyti su <ē>, o A1/3 1884 įsitvirtino *tapti* praet. 3 *tapē*. Tikėtina, kad šiuos pokyčius inicijavo Mikšas, nors tuo metu jis buvo išvykęs iš RP.

2.4. A5/6 1884 sugrąžinta raidė <y>, (*i*)*ā*, *ē* kamienų vardažodžių instr. sg. galūnės *-(i)a, -e, -(i)jō*-kamienų vardažodžių nom. pl. *-ei*, instr. pl. *-eis*; atsakyta Basanavičiaus įvestų formų su *a-*, *ai-* ir kietuoju [ž], Šliūpo praes. *reiki*. Veiksmožodžio *būti* praes. 1, 2 pl. vėl imta rašyti su <ē>. Tai būdinga ir Mikšo redaguotiems A1–A4 1883, taigi Šliūpą jis pakeitė ne nuo A4 1884, kaip rašoma PLB I, o nuo A5/6 1884 – dalis šio numerio tekstų redaguota Šliūpo, dalis Mikšo.

3. *Aušros* ortografija buvo nestabili, rašmenų pasirinkimas priklausė ne tik nuo redaktorių, bet ir nuo spaustuvių galimybių. 1883-iaisiais Otto von Mauderode's spaustuveje tekstams ne pagrindiniu šriftu spausdinti trūko spaudmens <ɤ> (A2–A4 1883), taip pat <ū> antraštėms (A2–A6 1883) ir pasviru šriftu spausdintiems tekstams (A2–A5 1883).

Rašmuo <ž> pakeistas <ž> A9 1885, kai leidinio spausdinimas perkeltas iš Mauderode's į Mikšo spaustuve.

Literatūra ir šaltiniai:

A – *Auszra*, Tilžė, Ragainė, 1883–1886. (Internetinis leidinys: *Aušra*, 1883–1884, parengė Mindaugas Šinkūnas, Jurgita Venckienė, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2023, <http://seniejirastai.lki.lt/>.)

„Aušra“, LE 1, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953, 467.

BARANOWSKI, ANTON; HUGO WEBER, 1882: *Ostlitauische Texte mit Einleitungen und Anmerkungen*, herausgegeben von Anton Baranowski und Hugo Weber, Erstes Heft, Weimar: Hermann Böhlau.

BASANAVIČIUS, JONAS, 1884: *Oškabaliu dainos*, surinktos ir išdūtos per Jonan Basanavičių. Tylžeje. Spaustuvej' Otto iš Mauderodes.

BASANAVIČIUS, JONAS, 1885a: *Žirgas ir vaikas*. Vistariškai-arkeologiškas ištyrinėjimas Jono Basanavičiaus. Tylžeje. Spausta rašejo kašta ant „Byrutes“ gero. Spauda Otto iš Mauderodes Tylžeje.

BASANAVIČIUS, JONAS, 1885b: *Isz priežasties atradimo Lietuvoje raszyto akmens*. Parasze Jonas Basanavyczius. Skyrium nutraukta isz 12 num. „Auszros“ 1885 m. Tylžeje. Spauda Mikszu Jurgio.

BASANAVIČIUS, JONAS, 1899: *Prie istorijos musun rašybos*. Parašė Dr. J. Basanavičius. Tylžeje. Spaustuveje Otto v. Mauderodes.

[BASANAVIČIUS, JONAS,] 1903: „Iš istorijos mūsų atsigaiveliavimo. (1873–1883.)“, *Varpas* 3, 65–76.

BIRŽIŠKA, VACL[OVAS], 1932: „Iš lietuviškosios laikraštijos pradžios“, *Bibliografijos žinios* 2(26), 57–130.

BIRŽIŠKA, VACL[OVAS], 1933: „‘Aušra’ 1883–1933 metais“, *Vasario 16-ji. Lietuvos Nepriklausomybės 15-kos metų sukaktuovėms paminėti*, Kaunas: Lietuvos šaulių sąjungos leidinys, 110–116.

- BULOTA, JONAS, 1986: „Redaktorius ir leidėjas Jurgis Mikšas“, *Žurnalistika* 83(12), 109–115.
- DAINAUSKAS, JONAS, 1983: „Aušra ir jos gadinė“, *Lietuvių tautos praeitis. Istorijos ir gretimųjų sričių neperiodinis leidinys* 7(1–4) (fotografuotinis *Aušros* leidimas [1883–1886]), Chicago: Lietuvių istorijos draugija, 647–739.
- GRINIUS, KAZYS, 1947: *Atsiminimai ir mintys* 1, Tübingen: Patria.
- JANKUS, MARTYNAS, [b. d.]: *Aušra*; LMAVB RS: f. 103 – 137.
- JANKUS, MARTYNAS, 1935: *Mano prėtikių enciklopedija*; LMAVB RS: f. 103 – 128.
- JONIKAS, PETRAS, 1933: „Apie ‘Aušros’ rašomąją kalbą“, *Vairas* 12, 418–432.
- JONIKAS, PETRAS, 1972: *Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antrojoje XIX a. pusėje*, Čikaga: Pedagoginis lituanistikos institutas.
- KAUNAS, DOMAS, 1996: *Aušrininkas. Tautinio atgimimo spaudos kūrėjas Jurgis Mikšas*, Vilnius: Mažosios Lietuvos kultūros fondas „Kultūra“.
- K – *Keleivis*, Karaliaučius, 1849–1880.
- KAUNAS, DOMAS, 2021: *Martynas Jankus. Tautos vienytojas ir lietuvių spaudos kūrėjas*, Vilnius: Vilniaus universiteto biblioteka.
- KG – *Grammatik der littauischen Sprache von Dr. Friedrich Kurschat [...]*, Halle, Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses. 1876.
- LKA II – *Lietuvių kalbos atlasas 2. Fonetika*, Vilnius: Mokslas, 1982.
- LKA III – *Lietuvių kalbos atlasas 3. Morfologija*, Vilnius: Mokslas, 1991.
- LKTCh – *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*, parengė Rima Bacevičiūtė, Audra Ivanauskienė, Asta Leskauskaitė, Edmundas Trumpa, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas I–XX (1941–2002). Elektroninis variantas*, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (<http://www.lkz.lt/>).
- [MAČIULIS-MAIRONIS, JONAS,] 1891: *Apsakymai apie Lietuvos praeigą*, paraszė Stansylovas Zanavykas. Tilžė 1891 m. Kasztu Lietuvos mylėtojų spausdinta pas O. v. Mauderodės.
- MIKŠAS, JURGIS, 1884: „*Niamuno Sargo*“ *Lietuwijškos Kalendros ant metu 1885 turincziu 365 dienas, wifas Prufu Lietuwai pritinkanczios*. Ragaineje. Spauftuwė J. Syberto.
- MIKŠAS, J[URGIS], 1903: „Trumpas atsišaukimas in viso svieto lietuvininkus. Paskelbė J. Basanavičius“, *Vienybė lietuvininkų* 51, 606–607.
- PALIONIS, JONAS, 1979: *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*, Vilnius: Mokslas.
- PALIONIS, JONAS, 1995: *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- PLB I – *Lietuvos bibliografija. Serija B. Periodiniai leidiniai lietuvių kalba 1823–1940 1. Poligrafiniu būdu spausdinti leidiniai 1(A–M)*, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2018.
- R[AGUOTIS], B[RONIUS], 1997: „‘Aušra’“, *Knygotyra*, Vilnius: Alma littera, 33–34.
- RIMŠA, VYTAUTAS: 1972: „Rytų Prūsijos lietuvių kalbos elementai dabartinėje bendrinėje kalboje“, *Kalbotyra* 24(1), 75–80.
- SchlG – *Handbuch der litauischen Sprache von August Schleicher I. Grammatik*, Prag, 1856. J. G. Calve’sche Verlagsbuchhandlung.

- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2005: „The Choice of a Symbolic Codifying Work in the History of Standard European Languages“, *Das Baltikum im sprachgeschichtlichen Kontext der europäischen Reformation. Bibliotheca Archivi Lithuanici* 4, hrsg. von Jolanta Gelumbeckaitė, Jost Gippert, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 124–133.
- ŠLIŪPAS, JONAS, 1881-03-10: Laiškas Adomui Jakštui-Dambrauskui arba Juozui Tumui-Vaižgantui iš Maskvos; VUB RS: f. 1 – E 168.
- ŠLIŪPAS, JONAS, 1881-11-16: Laiškas Aleksandrui Dambrauskui iš Maskvos; LMAVB RS: f. 267 – 3621.
- ŠLIŪPAS, JONAS, 1882-03-11: Laiškas Adomui Jakštui-Dambrauskui arba Juozui Tumui-Vaižgantui iš Maskvos; VUB RS: f. 1 – E 168.
- ŠLIŪPAS, JONAS, 1883-08-08: Laiškas Martynui Jankui; VUB RS: f. 1 – D 337.
- [ŠLIŪPAS, JONAS,] 1884: „Gromatos isz Amėrikos“, A10/11, 362.
- ŠLIŪPAS, JONAS, 1884-02-26: Laiškas Jonui Čerkauskui iš Bitėnų į Sankt Peterburgą; LMAVB: f. 218 – 1.
- ŠLIŪPAS, JONAS, 1884-03-17: Laiškas Adomui Jakštui-Dambrauskui arba Juozui Tumui-Vaižgantui iš Bitėnų; VUB RS: f. 1 – E 168.
- ŠLIŪPAS, J[ONAS], 1923: „Aušra“. Paskaita laikraštinkų kursuose Kaune 1922 m. VIII – 3 ir 4 d., „Aušros“ 40 metų sukaktuvėms paminėti, Kaunas: Š. Levi spaustuvė.
- ŠLIŪPAS, JONAS, 1936: *Šis tas apie „Aušrą“*, Kaunas: [Valerijono Atkočiūno spaustuvė].
- TOTORAITIS, J[ONAS], 1914: „Lietuvos atgimimo paveikslai. IX. Aušros rašytojai, istorija, pakraipa ir intekmė“, *Vadovas* 7(68), 235–249.
- VANAGAS, VYTAUTAS, 1996: *Lietuvių rašytojų sąvadas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- VENCKIENĖ, JURGITA, 2007: *Lietuvių bendrinės kalbos pradžia: idėjos ir jų sklaida (1883–1901)* (daktaro disertacija), Vilnius: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių kalbos institutas.
- VENCKIENĖ, JURGITA, 2015: „Antano Baranausko bendrinės rašomosios kalbos idėjos ir jų (ne)realizacija spaudiniuose (XIX amžiaus pabaiga–XX amžiaus pradžia)“, *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 4, sudarė Vilija Ragaišienė, Violeta Meiliūnaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 87–129.
- VENCKIENĖ, JURGITA, 2020: „Knygų ir jų autorių asmeninė ortografija XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Lietuvių kalba* 15. *Sinchroniniai ir diachroniniai lietuvių kalbos tyrimai*, sudarė Vilma Zubaitienė, 1–15 (<http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/315>).
- VIDMANTAS, EDVARDAS, 1995: „Martyno Jankaus vaidmuo leidžiant ‘Aušrą’“, *Knygotyra* 22(29), 28–35.
- VIŠTELIS, ANDRIUS, [b. d.]: *Kalbos dalykai*; VUB RS: f. 1 – C 58.
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1966: *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1992: *Lietuvių kalbos istorija* 5. *Bendrinės kalbos iškilimas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1994: „Dėl lietuvių bendrinės kalbos kilmės“, *Baltistica*, IV priedas, 144–148.

Jurgita Venckienė

CHANGES IN THE LANGUAGE OF AUSZRA (1883–1886)
AND THE LINGUISTIC PREFERENCES OF ITS EDITORS

Summary

The language model of *Auszra* (1883–1886, *A*) was formed on the basis of *Handbuch der Litauischen Sprache* by August Schleicher (1856) and *Grammatik der litauischen Sprache* by Friedrich Kurschat (1876). The publishers of *A* chose the subdialect of the southwest Highlanders as the basis for their language; its main distinctive features were maintained even when the editors changed. However, the editors' opinions differed on some language issues. The article analyses how the language of *A* was changed by the editors Jonas Basanavičius (A1–A5 1883), Jurgis Mikšas (A1–A4 1883; A5/6 [7/8] 1884–A4 1886), and Jonas Šliūpas (A6 1883–A5/6 [7/8] 1884).

In the first issues A1–A4 1883 the long vowel [i] was marked <y> (*sakyti*), [č] <cz> (*Czekai*), [š] <sz> (*raszte*), [v] <w> (*sweczias*), [ž] <ž> (*žemes*). The endings of the instr. sg. of (*i*)*ā*, *ē* stem nouns and adjectives were *-(i)a* (*skara*), *-e* (*upe*); nom. pl. of (*i*)*ǐō* stem nouns and adjectives *-ei* (*Totorei*), instr. pl. *-eis* (*paupeis*). The digraph <uo> [uo], used in A1 1883, was replaced by <û> (*nūbodžei*) from A2 1883; in A4 1883 <v> (*Viešpatie*) appeared instead of <w>. A2–A4 1883 shows the influence of Mikšas: he took the diacritical letters <ê, ô, û> from Prussian Lithuanian writing, as well as the praes. 1, 2 pl. of the verb *būti* with <ē> (*esame*) and praet. 3 of *tapti*–*tapē*.

As editor of A5 1883, Basanavičius changed the letters <cz>, <sz>, <ł> into <č> (*žalčiai*), <š> (*priešintis*) and <ł> (*labai*). He started to use forms with *a-*, *ai-* (current Lithuanian *e-*, *ei-*; *asame* ~ *esame*, *aiļė* ~ *eile*) and the hardened consonant [ž] (*Žamaitis* ~ *žemaitis*), as well as the infinitive with *-tie* (*nuneštie*); it was characteristic of his native Ožkabaliai subdialect.

Šliūpas started editing *Auszra* from A6 1883 and brought back the digraphs <cz>, <sz>; he stopped using the diacritical <ê, ô, û> and began to use <i> [i] (*givenimo*). Šliūpas also chose the instr. sg. ending of (*i*)*ā*, *ē* stem nouns and adjectives *-(i)ą* (*kalbą*), *-ę* (*giminę*), the nom. pl. of the (*i*)*ǐō* stem *-iai* (*skisciziai*), and the instr. pl. *-iais* (*lietuviais*). In addition, he introduced forms that were not compatible with Prussian Lithuanian grammar: the reflexive infinitives with *-tiesi* (*belstiesi*), and the praes. 3 of the verb *reikėti*–*reiki*; and endeavoured to avoid shortened forms of the loc. sg. In A8/10, under Šliūpas' continuing editorship, the diphthong [ie] of the word *niekas* began to be marked <ē>, and in A1/3 1884 the praet. 3 *tapē* of the verb *tapti* was introduced again. It is likely that these two changes were initiated by Mikšas, even though he was not in Prussian Lithuania at the time.

Some of the A5/6 1884 texts were already edited by Mikšas, who replaced Šliūpas. He brought back <y> [i], the endings of the instr. sg. of (*i*)*ā*, *ē* stem nouns and adjectives *-(i)a*, *-e*, the nom. pl. *-ei*, and the instr. pl. *-eis* of (*i*)*ǐō* stem nouns and adjectives. Mikšas rejected Basanavičius' forms with *a-*, *ai-* and hard [ž], and Šliūpas' praes. *reiki*. He also started writing the praes. 1, 2 pl. of the verb *būti* with <ē> again. Changes in orthography and in the

use of variant forms in *A* show that the decision to rely on one grammar was apparently not taken, or it was not kept to.

The choice of characters in *A* depended not only on the editors but also on the capabilities of the printers. In 1883, Mauderode's printing press lacked the <↳ for non-main type texts (*A2–A4* 1883), as well as the <ŭ> for headings (*A2–A6* 1883) and italic texts (*A2–A5* 1883). The letter <ž> was replaced by <ž̇> in *A9* 1885, when the printing was transferred from Mauderode's to Mikšas' printing press.

JURGITA VENCKIENĖ
Raštijos paveldo tyrimų centras
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5
LT-10308 Vilnius, Lietuva
el. p.: jurgita.venckiene@lki.lt

Gauta 2023 m. spalio 16 d.